

ს ვ ა ლ ი

საპოლიტიკო საბეჭდური და სალიტერატურო ნახატიანი გაზეთი გამოდის ყოველ კვირა დღეს

№ 23

0 3 6 0 6 0 4 1900

№ 23

გაზეთის ფასი: ერთი წლით გაუფხავ. 7 მან., გაგზავნილთ 8 მან. ნახევარი წლით გაუფხავ. 3 მან. 50 კაპ., გაგზ. 4 მან. სამი თვით გაუფხავ. 2 მან., გაგზ. 2 მან. 50 კაპ., თითო ნომერი სამ შაურათ.

ხელის-მოწერა მაილბა: თფილისში აწერა-კითხვის საზოგადოების კანცელარიაში (Дворцовая, д. зем. банка № 101) და თვით „ქვალის“ რედაქციაში არტილერიის ქუჩა, № 5. ფოსტის ადრენი: Тифлисет. Редакция „Итали“.

შინაბარნი: პრესა ნ. ჟორდანიასი—სხვა-და-სხვა ამბავი.— „კვალის“ კორესპონდენტები.—ანგარიში წ. კ. საზოგადოების მოქმედებისა.—წირილი საფრანგეთიდან ლ. დ-სა.—ბ. ნ. თავდგირიძეს.

პ რ მ ს ა

VII

ახალი გათხვევა.

შენიართ, „ივერიის“ მონოპოლიის დაცემამ და ახალი ორგანოების დაარსებამ გამოიწვია აზროვნების განახლება და მწერლობის გახიზვებება. სამოქალაქო კითხვებმა თანდათან მოიკცეს საზოგადოების ყურადღება და ამოძრავეს ხალხის მოწინავე რაზმები. ამ კითხვათა შორის პირველი ალაგი უჭირავს მრეწველობა-აღებ-მიცემობის განვითარებას და მის თანამგზავრ ახალი სახის საზოგადოებრივ უსწორ-მისწორობას. მართალია ცხოვრების ამ მიმდინარეობამ კი ხანა თითქმის მთელი ქართველობა ჩაითრა და სხვა-და-სხვა ალაგას მიაცუნ-მოაყენა, მაგრამ ამის დანახვა და გათვალისწინება მხოლოდ ამ ახალ ხანაში მოხდა. და აი, გამონდა, რომ მხოლოდ სამოქალაქო ასპარეზზე გამოსული ქართველობა შეშმა საისტორიო უღელს და ერს წინამძღვრათ გადაქცევა. ამ უღელში

ერთს გვირანი სასარგებლო ადგილი დაუჭერია და მძღავრათ გამოიყურება, მეორე კი ბოლოში მოქცეულა და დასუსტებულა. პირველი აღებ-მიცემით ფიქრობს გზის გაკფვას და საუკეთესო მომავლის მოახლოებას, მეორე—ერთათ ერთ თავის მაჯახვა დაყრდნობილი და დღიური შრომით ღამობს თანამედროვე მოქალაქეთ გადაქცევას. ერთი სიტყვით, ახალმა სარბიელმა ქართველებსაც ახალი სახე მისცა და არსებობისთვის საბრძოლველათ ახალი იარაღებით აღჭურვა. მაგრამ ამასთანავე აშკარა შეიქმნა ისიც, რომ ამ სარბიელზე მარტო ქართველობა კი არ მოღვაწეობს, არამედ მის გვერდით და მასთან ერთათ დიდი-ხანია მოღვაწეობენ სხვა ტომების წარმომადგენლნი და ასე ისინი, ძალაუნებურათ, ერთმანეთს ხეღებინ. ქართველი ვაჭარი შეეცაკა უცხო ვაჭარს, ქართველი მუშა უცხო მუშას. ამით წარმოიშვა კითხვა სხვა ტომთა შესახებ.

ამ სხვა ტომთა შორის პირველი ალაგი უჭირავს სომხებს. ისინი თითქმის საუკუნოებო მოსახლოებენ ჩვენში და აღებ-მიცემობაში გამა...

ტონებულან. ევროპიელნი, რუსნი და სხვები ამ ნილადაზე სომხებს ვერ შეედრებიან და მათი მოცი-
ლობაც ქართველობისთვის ისე საგრძნობელი
ჯერ არ არის. (გარდა შვიი ქვის წარმოებისა). ასე
თუ ისე, ეს უკანასკნელი სამი-ოთხი წელიწადია
ქართული მწერლობა ალაპარაკდა სომხობის შესა-
ხებ და იმედია კიდევ დიღხანს ილაპარაკებს. ამისა-
თვის მეტი არ იქნება ვაგიგათ, რომელი ორგანო
როგორც ლაპარაკობდა და ლაპარაკებს და აქედან
ნამდვილი შეხედულობა გამოვარკვეოთ.

მას შემდეგ, რაც ჩვენი ქვეყანა რუსეთმა შეი-
ერთა ამიერ-კავკასიის მცხოვრებნი ერთმანეთს დაუ-
ახლოვდნენ, დამეზობლდნენ ტოხორების ქაპანს ერთთა
შეგებნ. თფილისი, ეს საქართველოს დედა-ქალაქი
შეიქნა ამიერ-კავკასიის დედა-ქალაქით, როგორც ალ-
მინისტრატულიათ, ისე ეკონომიურათ და კულტუ-
რულიათ. ქართველები, სომხები, თათრები—აი ეს
ახალი დაეპირებულნი და დამეზობლდებულნი ტომე-
ბი. ამათში მოწინავე როლს თამაშობდნენ კულტუ-
რულიათ ქართველები და სომხები. თათრები ჯერ
კიდევ არ დაძრულა ახალ გზაზე მთელი თავისი
სახესებით. სომხის ვეაქრა ხალხმა განსაკუთრებით
ფხვი მოიღღვს ქართველებ შორის და ქართლ-კა-
ხეთის მივილი ალებ-მიცემობა ხელში ჩაიგდეს. ამ
გარემოებას ყურადღება მიაპყრეს ჯერ კიდევ „დროე-
ბაში“ და შექნეს ბაასი. ამ კითხვის პირველი
იღებრა, რამდენათაც ვიცით, ეკუთვნის ჩვენ პოეტს
აკაკის. აი რას წერდა ის 1874 წ. „დროებაში“
(№ 450):

„ჩვენი სატახტო თფილისი წავგართვეს, ჩაიგდეს
ხელში სომხებმა! ამან კიდევ თქვენი ჭირი წაიღოს.
მაგრამ საქართველოში შიგა და შიგ, რაც უპირველესი
მამულები იყო, დასაკუთრეს და სხ... ახ სუვედური,
რომელიც სმირათ შეკიდლათ გაავითოთ გულდაშვარ
ქართველებსიგან! მაგრამ არის ამ სუვედურში რამე საფუძ-
ველი? არავითარი, თუკი ცაგვისსებით ერთ ჩვენებურ
ქვეყანურ ანდახს: ლუკა გვარდეს, ვაჟიში ჩავარდეს.
რაცე ჩვენის უხეირობათა და ხელმომუშებით ჩვენგან
დაივარება, უმჯობესია რომ ბედმა ისევ სომხებს ჩაუ-
გდოს ხელში.

„რანდელი დრო თუმიცა დიდი ხნაა წაყვდა, მაგ-
რამ ჩვენ, ქართველები, მანც არ ვაშლით რაი ნდაბას.
მუშაობას, შრომას, ვერადებით და ისიც აღარგვიბ-
და, რომ სხვები რამეს იძენდნ და ჩვენ დანაკარგსაც
ხელთ იგდებდნ. ბატონობა არ არის ეს მამ რაარის?
და მეორე ოგორი უსამართლო და უსაფუძვლი ბატონო-
ბა! ქართველ ხალხს ჯერ სიძინავს, გამოდვიძებას არ
აპირებს, და იმერეთი, თუმიცა ფხიზლობს და მუშაობს,
მაგრამ შექმნისათვის კი არა, სხვისა დაულებსისათვის,

ასე რომ თათრ ეველს მდევრელი და მტრული და ეველს
ერთთა კი თათოსი. გურული კონსტანტინე უხდეს და
ჩანგურს მისის დაღან-მრავალკაციერებთ! მეტრული
თავის მდაღას და ხერხან ჩიქს წყობალობაზე ხარ-
ფაეს და სჯანს ჟერ კიდევ კომპალი არ გაუგდა ხელი-
დნ. ამჟერ მდგომარებაში, რომ სომხებმა ერთმანეთს
ძმურათ ხელი მოჰკადნეს, ერთმანეთს დაეხმარნ და არა
თუ თავისი რამე დაეხარნეს, ჩვენი დანაკარგე მონახონ,
სუვედურს ვეშართლებით? ...

აქედან ცხადია, რომ აკაკი სომხობის წინ წა-
წვევას ჩვენი ჩვენი უკან ჩამორჩენით, ჩვენი სი-
ზარმავეით და მძინარეობით ხსნის. მაშასადამე, სა-
საყვედურო თუ ვინმეა ვიცე ქართველებმა, დღე ამით
გისარჯრო, თვლი ვახილონ და სომხებიც ვით
დაიბარევენო. მისი აზრით, სომხობა საერთოთ
აღებული მზაგერელია, ხოლო ქართველობა კი
მხოლოთ ჩაგრული. ამ აზრს არ ეთანხმება ს. მეს-
ხის აზრები. ის ამბობს, ორივე ერშია დამზაგერე-
ლი და საჭიროა მათ წინააღმდეგ ბრძოლაო. აი
მისი სიტყვები:

„მეშედეგ ნომერში დაბეჭდილი იყო სტატია, რა-
მელშიც ქალაქის გამგებანს და მანეთიანი გადასახადის
მოაქარადრეს ვევიჩავლით. თუმიცა ეველასათვის ცხადი
იყო (განსაკუთრებით მეტრე №-ის სტატიაში შემდეგ);
რომ ჩვენ მოელს სომხის ხალხს არ ვეხებოდით, რად-
გან ქალაქის საშესობა, გამოკობა და ელავ მოაქარადრე;
უწველათ, ნადის ვერ შეადგენენ; მაგრამ როგორც
ჭირს შევქვიდის, ამ სტატიაში ახრია გასაშაქს, გა-
დასსხვადრეს და ქალაქში გაკარდა ხმა, რომ დროება
მთელს სომხობას დახმადესო, უკმაყოფილენი უდა
ჩამოგდოს ჩვენ შორისო და სხვა ამ ვარება და ამა-
ზე უარესებიც. ეს გარემოება გვიამულებს უფრო
კატეგორიულით გამოთქვით ჩვენი აზრი ამ საგანზე.

„ეველასათვის, ვისაც უფროს სიწესა აქვს გასაგო-
ნებლათ და ტვიანი გასაგებობა, გიცხადებთ:

„ჩვენ არც ერთი ხალხის მტერი არა ვართ და
მით უმეტეს სომხებისა, რადგან კარკათ გვესმის, რომ
ხალხი ყოველთვის უბრალოა იმ ხმართ სამაკელით
საქმეში, რომელსაც ზოგაერთი იმის წარმოამდგენელ-
ნი ჩადან.

„კარკათ ვინათ, რომ ჩვენ გავსაბაში, ყველის
საზოგადო სასიხარულო ან საღარდებლათ ბუდი გაქვს;
გვესმის, რომ ჩვენ ერთთა მცხოვრებელა ერთი ქაპანი
უნდა ვქოთო. მაგრამ ჩვენ ვართ მტერი ეველასო:

„ვინც თავის გულს გაძლიომისა და ჯიბის გასაქ-
ლებსისათვის არაფერს არ ზოგავს;

„ვინც შემთხვევას დაეძებს, რომ გაჭირების დროს
ღარბი ღატავს წელიწადში თუქანზე თუქანი სარგებლათ
გადასადვიროს ან ამაზე მოამტებულდ;

„იენე უკანასკნელ მიწა-წყალს, სიქონელს, ოჯანისს და მუხომბას უუადან გაღში გლეხსა;“

„იენე კერძო, ჰაროთეული სარგებლობისათვის ხალხს ავიწროებს;“

„ერთი სიტყვით ერთ მტერი უგლასია, ვინც ხალხს სჩაგრავს, ვინც ადამიანის გაცრედიანს ამტარებს“

„იენე გეგონს, გეგონის კიდეც, რომ უგლასი ამბებში სომხური გახუთება და უგლასი ნამდვილი სომხები თანაგეგონობენ, რომ ისინი არა სძულთ, რად იქნენ გეგონს და ის უგლასი იმად იქნენ გეგონს. მაშასადამე, სომხური გახუთება რათ გეგონასებთან, რათ შემოგეგონინენ სომხები? სომხურ გახუთებას და ნამდვილი სომხებისაგან დახმარებას და თანაგეგონობას მოკლეთ, როდესაც იქნენ ხალხის დამჩაგრულთ კვირსათ. ეს სჯდურია რატომაცა, რომ ისინი ამისთან დროს იქნენ გეგონისადმიდებენ? ამით ამგვარი გამოსარჩლება სომხ ხალხს მუგლასისადმი გამოსარჩლებას ჰგავს?“ (1875 წ. № 13).

მაშასადამე, ს. მესხი, რედაქტორი „დროებითა“, აქ ორ მოამბეს არჩევს: ერთი იმას რომ ყველა ერთ ტაფაში ვართ და ერთი უნდა ვიყოთ (მოამბეტი პოლიტიკური); მეორე იმას, რომ ყველა პატრიარქი და რიგიანი მოღვაწე ხალხის დამჩაგრულთა წინააღმდეგი უნდა იყოს, ვე სულ ერთია, არის ის სომხის თუ სხვა ვინმე (მოამბეტი ეკონომიური). და აი, მის თვალს თითქმის ყველა მწერალი ან ამ ერთ მოამბეს აძლევს უპირატესობას და ან მეორეს. „ივერიაში“ თავისი აზრი პირველ წელშივე გამოთქვა ამის შესახებ და ეკონომიურ კითხვის სრულებით არ ეხება, ის უფრო პოლიტიკურ მხარეს აწევდა, როცა ამბობს:

„იენე სინარულითი იქსნებებთ ადრინდელ დროს, როცა ქართველები და სომხები ასე გახუთებულნი და განთითებულნი არ იყვნენ; როცა ერთმანეთს ხელს უწყობდნენ, როცა ამისთანა მკვლავიანი იყვნენ, რომ იქნებურა მუშაულები (ხეჩისის დროს) ადგილ-მამულს სწირავდნენ სომხების სემინარიის სსარგებლოთ და გწუხვართ, ესლანდელ, ცოტა არ იყოს, განზე დგომას ამ ორ თანამომე კაცისს...“ (1877 № 31)

ერთი სიტყვით, ამტკიცებს „ივერია“, რომ ერთობაა საჭირო და არა განდგომიო. მაგრამ ყველაზე უფრო დალაგებულათ და ყველ მხრივ გამოარკვეულათ ამ კითხვის ჩვენ ვხედავთ გ. წერეთლის წერილებში: „ჩვენი და ჩვენი დროება“ („დროება“, 1879 წ. № 13—16). ეს ერთი დიდი პროგრამაა ქართველ მოღვაწეთათვის და ამ პროგრამას უგრა თვითონ ავტორი ბოლომდის. გ. წერეთლის გულის ნადები და სულის მისწრაფება ნათლათ ჩანს ამ

წერილებიდან და ამიტომ ნებას მივცემ ჩემთვის მკითხველის რაც შეიძლება ვრცლათ გაეცნოს. არას წერს ის:

„იენე მუგლასიანე დედადის ერთი დიდი ნაქალაქებუბა დაკვლავნება თვალაბუდითს შაქურანებით: აქამომდის გარ შეკატევა ვინ არის ნამდვილი ჩვენი მეგობარი... აი ამ შემტრებამ, ამ გუგლასობამ მერობლობამ, დაგვრე ჩვენ; ამ გუგლასისმომამ ამოგვადო ჩვენ წარსულ დროებაში.“

„იენ არის ჩვენი მგვიდრი მეგობარი, ურომდისათაგ არ შეტეკლება ჩვენ ჩვენი ზოლიტაგური სისძრგვლის გასქენა წარსულში? ვინ არის ისინი, რომლებიც მთელი ისტორიის განმავლობაში ჩვენთან ერთ ტაფაში სრავლდნენ, ან და ქველიდან ვერ ჩვენი მხავრელები უმოფლან, მაგრამ შემდეგ გი ჩვენთან თანსწორი ბუდი რეკებით და დღეს ჩვენი ბუდის მოზარე და ჩვენი სრული თანამგონობულნიც გამხდარან?“

„დღეს კავკასიის აჭეთი მხარის ნადაცავში მკვიდრს განათლების მიმდევარ ხალხს უჭირავს: ქართველ გეგონის ტომს, სომხს და თათრის ტომებს. ეს სამი ტომი დღეს კავკასიის აჭეთი მხარეში მკვიდრი მოსახლეანი არიან, ერთმანეთის დახმარებით აშენდებიან, ერთმანეთის მტრობით კი დაიცივეიან.“

„იკონებ, ორი სხვა ხალხი დედამამაზე არ მოამბებნება ისე დახლოებული, ერთმანეთის მოსთესავე, მოსთესავენიც ისტორიით, მიწა-წყალთ, ასლთ მეგობარი მდებარეობით, ზოლიტაგური ურთავრობით, გეგონბურა დამოკიდებულობით, როგორც ქართველები და სომხის ხალხი. მაგრამ დასაბამიდანვე ამ ორს მუგლასობა და მოსთესავე ხალხს ერთმანეთის მტრობისა და ჩხუბის მტეა არა გუგლავათ...“

(აქ მომუგეს ისტორიული ფაქტები დასამტკიცებლათ როგორც ერთმანეთის გაუმარისა და მუგლასობისა, ისე მტრობის და ქაშაობის).

„ამ სხებით, ზოლიტაგურმა გუგლასობამ და მუგლასობამ მუგლასი ერთმანეთის მტრობამ ეს ორი ჩინებული ხალხი დიდი ხნისა ზოლიტაგურათ დაამხო. მამ აწმინდეს ვისწავლათ ჭკუა“...

შემდეგ გადადის თათრებზე, მოჭყვის ისტორიული ცნობები შესახებ ამისა, თუ როდის მოკლდნენ ისინი კავკასიაში და ამტკიცებს რომ ისინი გუგლასი ხალხი გი არ არის აქ, ანამედ თითქმის ორი ათასი წლის წინეთ ჩამოსახლებულაო.

„მას აჭეთ ეს ხალხები შესრდილა არიან ისტორიით ჩვენთან, ისე როგორც სომხები. დღეს მუგლასის თემებს და ქართველს ერთმანეთში ვეღარ ვაპარჩევს გაერე ვერც ადითთ, ვერც ზირას-სხებით, ვერც ჩვეულებით, ქართულსაც ისე დახმარებენ როგორც ვახუშტის. ისინი განმარქიან მხოლოთ სარწმუნოებით, ისინი

არაბი მამქადასი სარწმუნოებისანი, მაგრამ ეს სარწმუნოება დღეს ქართველსა და მუღლანოებს არ უშობის მუკობლობას და მეტობრულს დამოკიდებულებას ერთმანეთში. ამით სრულებით დაკარგვათ უწინადად თურქის იტრი და დიდი სინის კავკასიაში ცხოვრებას, თათთან კავკასიას არეს სრულებით გამოეყოფება იმის სხვის მიუკანებლობას ან, როგორც შეგნებრებთ იტყვიან, იმის ტრიაი ..

რად კავკასიას ნიადგუე მამქადასიანა, ჩვენ იმათგან წარსულში დიდი უბედურება კავსსოკს; მაგრამ თათთან კავკასიას აქეთა მსარგუმი დასახლებულს მამქადასიანობას ამ ჩვენ წარსულ უბედურებაში ოდნებ ბრალდებ არა აქვს. ეს ხალხი ისე ურალაობა, როგორც ყოველი ხალხი ჭეჭუნასზე . დღეს ჩხე, მისერა-მოსრია, გეოთომიურა, პატრიმეტიონ დამოკიდებულება, ასე გასინჟე მიწის მიფეოვლობაზე იმ გუარაგუა იმათა, როგორც ჩვენში. დღეს გუსეინ ელბაროვს (რეჟულით მამქადასიანს). ურამბაისი მებატონეს თავის თაგი ქართველ თავდა-ანხურობაში ჩაუწერა, ისეთივე ქართველი დახარაიელი ქართულით მოღაზარაგე, როგორც ყოველი სემოქართლის ან გონი მაჩრის მებატონე. დღეს კავკასიის მამქადასიანობას როგორც მძებს ისე გუთუურებს, გუთლას თავის მუკობლობათ, ჭირში და ლხინში თავის მომსრუთ. იმათ წინაშეებს თუძეა ჩვენი მამაშენები შეუწყნებათ, მაგრამ მაცოვრთ ჩვენ მამა-მამუხსარ ბუერი იმათი სახსელი დაუღრანით ჩვენ ნიადგაგე.

არათბა და სსოკადლოთ მამქადასიანთა შეიქცევიდ აახორსა სომხეთი, დაიბურა ეს სმეფოდა განახნა ხალხი თავის სემოლობას გარო.

„იმისთანა უბედური გარემოება იყო მსოფლიო იმის მიზეზი, რომ სომხის ხალხი თავის ჭეჭუნადან იტრებდა და შემოკახხელობა სოდეა კავკასიაში, სს-ქართველოს მარებში. უფრო ჭეჭუნაში შემოფარებულს, ოსურტაღს, სულ ცალმეორზე დარჩენილ ხალხს, ეს უნდა ექნა, რომ შიმილით არ მომჭადარიო? უმჭედეო უნდა დაეწყო ვაქრობა. მართლაც, სომხის ხალხი განდა ვაქარი, ალებმიცემის ხალხი, სარგებლობდა ყველასგან, შმომდელ ხალხს ათმდედა თავის ჭირსხულს იათ ფასათ და მდღადრზე ჭედადა უფრო ძვირათ. ის ხალი, ის სარგებლობდა მდღადრისგანაც და ღარბებისგანაც. ამ გვართ ის დაწეა მდღადრს სსქართველოს ერსაც და მუშე ხალხსაც. ამ ბოლო დროს ჩვენმა სსოკადლოებამ მომტრებულათ იტრინა სომხის ვაქრობის ტრიათ და ყველგან ბუდა ყვირილი, დიდი, პატარა, განათლებული, განათლებული ყველა ამის ყვირას, სომხებმა შეუკამესო, სომხებმა გაგვიძირეს, გაგვიძილეს ცხოვრებაო. წარმოკადრებთა, რომ დღეს ჩვენ ჭეჭუნაში არ ყოფილიყო სომხობა, დარწმუნებული უნდა იყოთ, რომ იმათ ადგილზე იქნებოდა ქართველი ვაქრობა, რომელიც სულ ისე მოიქეჟოდა, როგორც

დღეს სომხის ვაქრობა იქნებოდა, ამ გვართვე მართლმადიდებელ მამქადასიანებს, მდღადრისგანაც ასარგებლებად, ღარბებისგანაც, მდღადრის და ღარბების ერთ ნიარათ მსეთეუ ანის და ხეთმურს, სოკუერ მსეთეუ მსეთეს და ორ მსეთესაც წააღეუდენ მოსესესეს... სსმე ამშაა, რომ ალებმიცემობის წესი ეს არის და ყოველი ალებ-მიცემი ამ ხნარი უსამართლო სარგებლობა ცხოვრობს. აქ ამისთანა ბოროტებაში სომხობა და სომხის ხალხის თვისება ეი არ არის დამნაშავე, სსოკადლოთ ვაქრობის წესსა აქეს იმაში დინამული. დღეს რომ ჩვენ ჭეჭუნაში დიდას და პატარას ოფლით რჩება, ამ ვაქრობაში სომხიც ურეკა და ქართველიც, რუსიც და თათარიცა. ამათ ყველას ზირა აქეა შეგარული, იმათ ფული აქეთ მოგროვებელი ხელში და ამ ფულის ყყობლით ყველასგან სარგებლობენ. მამსადამე, ჩვენი ვაქრობის უსამართლობა ჩვენივე შინაური ხირჭია; ჩვენი ვაქრობის უსინხისობა, ჩვენი ფულის მოკლება შინაური მძებს და მუკობლებს ბრალდა. მიუღებლებათ უნდა ვიბრძოლოთ იმათ წინაშემდეგ, უნდა დავებმაროთ მშრომელ ხალხს, რომ თვითონ იმან ივისროს თავის ნაწამობებს განსაღება და არ განსაღეს ჩარნებს ხელში მსეთის სადარლო ორ შურათ. ჩვენ უნდა შევიწით მშრომელ ხალხს, პანკები გაუმრავლოთ, სსქართო ფული გაუმრინოთ, რამდენიც ალოცე უნდა, რომ ერთი და ორი მსეთის მოღადას მივატრის არ ჩაუყაროს ხელში მთელი წლის მოსაგადო. ჩვენ უნდა გეცადოთ თვითონ მშრომელი და მიწარმოვებელი ხალხი თვითონვე ალებ-მიცემი, თვითონვე ვაქარი და თავის ნაწამობებს გამსაღებელი განსაღეს... ვაქარი გაძვირს ქართველიც არის, სომხიც და თათარიც. რას იტყვი, მეთიველო, რომ გისმეს ვთქვა, ტრტო წულევიტე კრის მველად აჯსაგათ, იმათი რომ ქართველიაო. რას იტყვი, რომ სსოკადლო უფლებას ტრტო წულევიტის მაცოვრათ, იმასა ნათესაგება, მძება დატუსხლებინს და ჩამოხსნათ? სწორედ ამ გვართ იქნევიან ის მურლები, ის ქართველები, ის განათლებული გენება, რომელნიც ყვირან, რომ ვაქრობის უსამართლობა სომხების ბრალაო. ხალხი, რომელიც უნდა აიღო, რუსისა, ქართლისა, სომხისა, თათრისა და მრავალ სსკა ყველას უბრალოა, ყველასინიდიხინია, პატროსანი, ყველგან ჭეჭუნის გულის შემბატევიარი, მაგრამ ყოველს იმაში მოიბებება თითო-ორიოდა აჯსაგება, გარემოებით ნამხდრები, არამე თუ თითო-ორიოდა, მიუღი პარტად, მთელი წოლდება, როგორც მაგ. ვაქრობა, რომელიც განსაგინავთ. ვაქარი სსოკადლოება, ან ხალხისაც უნდა აიღო, ყოველგან უსამართლობით გამიღადრებულათ, მაგრამ ის რომ ეტყვიხთ, იმას რომ შეებრძოლო, შენ ხალხთან რა სსმე ეტყვის. . სომხის განათლებული, პატროსანი და მომჭედე ასაღესრდობა ისეთივე თვლით უყურებს თავის ვაქარ სსოკადლო-

ბას, როგორც ჩვენ, სომხის ვაჭრობა იმ გეგმაზე შეუბრალდებლათ ფქქენის სომხის მშრომელ და ღარიბ ხალხს, როგორც ჩვენსას. რაც აქ სომხის ვაჭრობაზე უსიყუბო, იგივე ათქმას ჩვენ ვაჭრობაზე, იგივე ათქმას კავკასიის მაქაქანების ვაჭრობაზე. რაც სომხის განათლებულს ახლავს ზღაბაზე, ზაქიოსან მშრომელს ხალხს ითქმას კარგო, იგივე ათქმას ჩვენსას და კავკასიის მაქაქანების განათლებულს ახლავს ზღაბაზე და ზაქიოსან მუშო ხალხს.

ჩვენ საქართველოს ხალხს და იმის დაწინაურებულს კავკასიის დაღს ბაიარაღზე ეს უნდა გავუთქმოს: ერთმანეთთან დახმარება, ერთმანეთის ზაქიოსანება, სამივე უბის გულისათვის ერთად ზრუნვა, მქორი ვაჭრობა და საერთო ძალით ამ შინაური ტუღის გასწორება, რომელიც ასე აწერებს ჩვენ ვითაღს მდგომარეობას ვაჭრე წინ წასვლას.

აი, ზაქიონებო, გ. წერეთლის პროგრამა, აი მისი შეხედულებები. ის პარაღარღ დაღაღრით ქაღაღებს ხალხთა, გაყვლეფიღ ხალხთა შეერთებას წინაღღმღმღე გამყვლეფიღა და სხვა გარემოებათა. ის ქართველობაში, ისე როგორც სომხობაში, ხეღაღეს ერთი მხრით მშრომელ ხალხს და მეორე მხრით მუქთა ხორათ, რომელიც პირველთ ფქქენიან და თეიოზან სუქღებთან. და აი, პირველთ იწვევს ერთობის და თანხმობის დროშის ქვეშ ქვეყნის საყვლიღღეო. მისი აზრით, ეკონომიური განხეეთიღება—ეს შინაური კითხვა და შინაურათვე უნდა დაღაწყდეს. გარეშეების მოწვევა და განხეეთიღების დაღიღება—ეს არ შეღის მის შორისმქერეტიღ პროგრამაში...

ასე თუ ისე, „დროების“ ხელმძღვანელები ქაღაღებღენ ქართველ-სომხებთა ერთობას და ერთი ძალ-ღონით საისტორიო უღლის გაწყვას. ეს არის მათი პოლიტიკური პროგრამა. მაგრამ ამასთანავე ისინი ერთი ხეღაღენ ერთი მხრით გაყვლეფიღა უმრავლესობას და მეორე მხრით გამყვლეფიღა უმცირესობას და აი ამ უქანასწენღთან საბრძოლველთა იწვევღენ ისინი ყველას, არის ის სომეხი, ქართველი თუ სხვა ვინმე. ეს არის მათი ეკონომიურ-სოციოლოური პროგრამა. როგორც ხეღაღეთ, აქ სრულეობით არა ჩანს ის აზრი, რომ რაკი სომეხია—ის უთუოთთ გამყვლეფიღი უნდა იყოს და ქართველი უთუოთთ გაყვლეფიღი, რაკი პირველთ აკაკის წერილში ისახება და მთელი თავისი სავსებით კი შემღდღე ვითარებაღ.

„დროების“ მოსპობით „ივერია“ დარჩა ბურთი და მოღღანი. ეს ვახეთი ღღიღენ თავის დაღრსებისა ძალიან ერთღღებოღა სომხობაზე ბასს და თუ ვაკვითთ საღმე მოუხღებოღა ღაბარაკი, აქაც ყო-

ველთვის სომხებთან ერთობის მომხრე იყუღაღღაღღა თუ ემხრობოღა „დროების“ პოლიტიკურ პროგრამას, არამეღ კიღეღაღღა სწირთა ესარღღებოღა მათ და სომხობის გულ-შემეღკიღრთა გამოღღაღა (იხ. 1887 წ. № 83—88; № 259; 1888 წ. № 241; 1889 წ. № 79, 121, 123 და სხ). „ივერია“, როგორც იტო, ქართველობას სოფელში მიერეკებოღა, სოფელია ჩვენი ბურჯი და იქ დატრიალღეოღა. ხლოღ სომხები კი ქაღაღებში ცხოვრღენღენ აქ მაგრღებოღენ. მაშასადამე „ივერია“ თავისი ქაღაღებით ხელს უწყობღა სომეხთა გამძღაღერებას და ქართველთა დასუსტებას. და რაღა ვასაკვირეღლია, ასეთ უკუღმა მხენელს ვერ გაეთვალისწინებია სომეხ-ქართველთა ურთიერთობის ყვეღა მხარეების თ. ი. ქაღაღავამქვერც ერთხელ ეცრა აღღრა ამ კითხვის ეკონომიური მხარე, ვერ აღღრა იმიტომ რომ მის „სოფოღორ“ მიმართუღებაში სამოქაღაღო კითხვები არ შეღიღღენ. მაგრამ მიუხეღვაღთ მისა უკუღმა ქაღაღებისა, ქართველობა მიწკ ეტანებოღა ქაღაღებებს და ასე გაშინჯეთ 1890 წ. თფიღისის არჩენებზე ოკამღის ქართველი ხმოსნთა ვიყვანა. ახლა კი გამოჩნდა, რომ ქართველობა მოქმეღებს არა „ივერის“ პროგრამით, არამეღ თავისი საკუთარი ცხოვრების პროგრამით. ეს თურმე კი ხანია ქაღაღებში დამკეღღებულა და სომხების ვაჭრებისათვისაც კი მოკიღეღა გაუწყვიღა. რა აი, ახლა „ივერის“ მეთაურმა პირი იბრუნა ამ მხრითაც და ერთი წერილი უღღენღა ამ არჩენებს. აქ, რასაკვირეღლია, ძალა-უნებურათ უნდა შეხებოღა სომეხ-ქართველთა ურთიერთობას და თავის აზრი გამოეთქვა. და ეს კიღეღაღღა შეასრულა. მან ახლა პირველთ მოიმარჯვა „დროების“ ეკონომიური თვალთა-ხეღეღის ისარი და დასწერა შემღღეღი საყურადღებო სტრიქონები:

„ამ ვითაღს და სამართაღისს სურაღეს მოქაღაღებების (თღი ქართველი სმოსნის აწყვას), ზოგაერთეღმა თავისუბური ვაკიღი შეუღოღეს, რომ ცხაღი და მართაღი სურაღი ამომწყვეღებისა კცეს არ დაანასონ, სასე და მიანდაღეღობა შეუქაღონ და მოქაღაღებთა შორის აბრე გაუტანეს. ამისათვის ამ სოციაღებთმა ხეღი ჩაკეღეს იმისთანა სავანის, როგორღე კიღეღებაღ, მოქეღავსეღ დაღა გზა და აჯაღი აქეს უკუღღე გავს ქსეღის გასამქლათ და ეს არაღფერ შუღში მყოღი ერთენება საღაღ გააღეს, რომ სსე და სსე თესღის მცხოვრენინი ერთმანეთის დაჯახონ სამტრთთ, ერთმანეთის წყე-გაღეღაღ და მათ მათა თვაღა საერთო სსეღს ქაღაღებისა მოამოღონ. ამ ვაკუტინებს მათ უფრო მოუხეღაღათ ამ სამრცხენოა ხიღის ვაღაღა, რომ ამ არჩენებმა დაღი მოსაწიღეღობა მისღა ქართველებს საბჭოში... სირცხიღია, რომ კაღი ამასთანავე თესის ხმას

აქვეს. აქ არავითარა მისივე-მისხვევა საჭირო არ არის. მოქალაქეებს სურვილი ცხადთა მტკუელებს ამ არჩევანში. აქ სომხობა ცალკე და ქართველობა ცალკე ეს არ იმჩვენს გაცემს საბჭოსათვის, არამედ შემდგომლობა და შეუძლებლობა მოქალაქეთა, დღეს ამამომდე ქალაქის საბჭოში შეადანა ხელთ კეზათ მარტო შემდეგელ მქალაქეთა, სოლო შეუძლებელთ საბჭოში წარმომადგენელნი ან სულ არა უყნდით ან თუ უყნდით, თითო ოროლა, რომელთა ხმა ეკარგებოდა მრავლთა შორის“, ხა ამ ქონებრადე მდგომარეობაში ორად გაჭუო ამომრჩეველნი, მდიდარნი და დაბნენი ერთმანეთს დაუყახენ და ამ უყანასენელთაც ხელთ აგდეს რამდენამე ადგილები საბჭოში. (1891 წ. № 24).

ამ სახით „ივერიის“ ხელმძღვანელის აზრით, ქართველ-სომხეთა ურთიერთობაში ეროვნება არაფერი ჩასარევი; აქ მოქმედობს მოქალაქეთა კლასური ინტერესები და არა ეროვნული. და რადგანაც, ქართველი ელემენტი უღარიბესი ელემენტია, ამისათვის მას ხელა წილათ ქალაქის სხვა ღირბი ელემენტების დახმარებით სოციალურთა საბჭო გაერღვია და შიგ თავისი კაცები შეეყვანა. ის სამართლიანი მსჯელობა თ. ჭავჭავაძისა. ეს იყო და ეს. თ. ჭავჭავაძეს ამ საგანზე ხმა აღარ ამოუღია მეორე არჩენენამდის. საზოგადოთ, მან სომხ-ქართველობის შესახებ ლაბარაკი დაიწყო 1891 წ-დან და აქაც მხოლოთ არჩენენების დროს. აშკარა, ის ერთათ-ერთ საარჩენო კითხვის ხელადლა სომხ-ქართველთა ურთიერთობაში ყურადღების ღირსათ და სხვას არაფერს. აირჩიეთ ქართველი ხმოსნები საბჭოში და „ივერიის“ სამუდამოთ დემოკრატიულდება. მის ჰგონია საქმე ამ კენჭშია და არა ნიუთიერ და მოქალაქეობრივ განწყობილებში. ყოველივე არჩენვანი არის მხოლოთ იურიდიული გამოზატულება იმის, რაც ცხოვრებაში წარმოებს, ის ბარომეტრია ნიუთიერ ძალთა განწყობილებისა და მეტი არაფერი; შეიცვლება ეს უკანასკნელი, შეიცვლება პირველიც, მხოლოთ პირველის შეცვლა, ვინდ სრულად მოსპობა სრულებით არ შეეცლის უკანასკნელს. ეს ანბანია საზოგადოებრივი მეცნიერებისა. „ივერიის“ ხელ-მძღვანელმა კი მარტო-მარტო არჩენენები დაიხანა (თუმცა ესეც გვიან) და მართო კიენი: ამა, ქართველთა, შევიდეთ საბჭოში. და იმავე დროს, იმავე ქართველობას ურჩევდა, ქალაქი, მრეწველობა, ადგი-მეცემობა რა ჩვენს საქმეა, ჩვენ სოფელელები ვართ და სოფლებში უნდა დავრჩეთო! ე. ი. ქალაქ-დან სოფლთა გვერტეობა და თანაც საბჭოში შესვლას გვიანტრიალ და ასეთია. თ. ი. ჭავჭავაძის პუბლიცისტური შორისმჭერტელობა!

წ. ჟორდანი

(დანარჩენი შემდეგ)

სხვა-და-სხვა ამბები

ღეს, კვირას, დილის 11 საათზე სათავადაზნ. ბანკის შენობაში დანიშნულია წერა-კითხვის საზოგადოების წევრთა წლიური კრება.

28 და 29 მაისს გამართულ ბაზრობიდან წ. კ. საზოგადოების სასარგებლოთ შემოსულთა ხარჯებით 3200 მ. მეტი.

იმავე საზოგადოებას თფილისის გუმბერნატორისაგან ნებართვა მოსვლითა ვახსნას ს. შილდამში (კახეთ) სამკითხველო.

თფილისის სასახლის ქუჩის კომერსანტებს პირობა დაუდევით ყოველ წლივ გაიღონ ათასი მ. ახლათ დაარსებულ საქომერციო სასწავლებლის ღირბი მოსწავლეთა სწავლის ფულის გადასახდელათ.

30 მაისს მომხდარ სახალხო კითხვათა კომისიის წევრთა კრებას ქართული სახალხო თეატრის სექციის წევრებათ აურჩევი: ქ-ნი მ. დემურია და ქნ. ს. ციციშვილი, ბ-ნი გ. ლასხიშვილი, ი. ქუთათელიძე, ი. ხოსიტაშვილი, გ. ანანიაშვილი, ქ. შათირიშვილი და გ. ციმაკურიძე.

ქიათურაში გავხანელ მთავრობის აგენტს ბ. ალიხანოვს სენის გაერტეობის მიზეზათ უცენა ქიათურის სრული უსუფთობა და ანტისანიტარული მდგომარეობა. მიზეზი ამისა ის არის, რომ „ამ ერთბეწვა ადგილზე მოთავსებულია 15 ათასი ცხენი, ვირი და მუშა ხალხი“ და აუარბელი თავლები, რომლითაც „სასევა მთელი სოფელი, საბაზრო მოედანი და მდ. ყვირილის“ ნაპირები. ამისათვის მისის განკარგულებით, ყველა ეს თვალთ ორ კვირის განმავლობაში უნდა იქმნას გადატანილი სხვა ადგილებზე, წინააღმდეგ შემთხვევაში იმათ პოლიცია დაანგრებს და არც ცხენები შეინახონ ბაზრის სიახლოვეს. „ავრთვე ეცხადებათ შავი ქვის მწარმოებელთ, ვკიხთულობთ ამ ბრძანებაში, მიიღონ ჯეროვანი ზომები საცხოო წესდების 1 პარაგრაფის მე-166 მუხლის დასაცოვლით, რომლის ძალით: ა) მწარმოებელთ უნდა ჰქონდეთ გამართული მუშათათვის სადგომები, ბ) მუშები არ უნდა ატარებდენ დამკს მადნებში და გ) არ უნდა იგზავნებოდენ მადნებში სამუშაოთ ავთოყოფი მუშები და დადლილ-დაშვებული საქონელი. გარდა ამისა, გავახსენებთ მწარმოებელთ 27 ნოემბრის 1899 წ. მთავრობის განკარგულებას,

რომლის ძალით მწარმოებელთა მოვალეობას შეადგინს თავშესაფარი ჯუშუნან მუშათ, თუ მისი ბინა მანდებიდან სამი ვერსის სიშორეზეა. ვინც ამ განკარგულებით არ მოიქცევა, ის სამართალში იქნება მიცემულია“.

ინგლის-ტრანსვაალის ბრძოლის ველიდან საყურადღებო არა მოხალისეა ამ კვირაში. პრეტორიაში ინგლისელები გამარჯვდნ და აქედან აპირებენ ტრანსვაალის სრულ დაპყრობას.

„ველის“ კორესპონდენციები

ჭაბურღი. „ველის“ მე-18 №-ში, ცაგვრით ავწერეთ, სხვათა შორის მსხვილ მწარმოებელთა იანები. ახლა მუსურს ორიოდე სიტყვით შევეხა აქურ მუშების მდგომარეობას. აქურ მუშებში, რომელთა რიცხვი თათქმის ოცი ათასამდე ადის, ვერ შეხედვებით ვერავითარ წეს-რიგს; ისინი მუშაობენ და ცხოვრობენ, ასე როგორც ველურები. ეს თუმა დასასიხარო არ არის იმისთანა შემთხვევაში, და სამუშეარში, როგორც აქა „სარდაბა“, ანუ „საქონობით“ გამოდება, მაგრამ შევლა ხომ ასე არ მუშაობს: ზოგი თვიურაა, ზოგიც დღიური, ჩაღვადრია, მეურსე და სხ. ცხოვრება კი ვეღვანს ერთნაირათ მადის. გვირახში მომუშავეთა საცხოვრებელ სხლს შეადგენს, ისევე გვირახში, ჩაღვადრისათვის თვალა, მეურნისათვის მინდორი და სხვა, ხოლო თუ ასში ერის არგუნა წილათ ბუღმა, ამისთანა კატანს მუშაობა, ვისაც სხლს სამუშაოს ახლო უდგია; ეს მისთვის საუკეთესო ჯილდოს შეადგენს. მარ რის სხლში უბრალო „შეღაბისკან“ არის გაკეთებული, იატაკი მიწის არის; კედლებშიც თავისუფლათ ხეზადლობს ქარი. აი ჩვენი ფიქრით ვეღვან ამის შედეგი უნდა იყოს, რომ აქ ძაღვანი ხშირათ იხსენიებთ მუშები. ამის მაკედობით ბუღან, აი რამდენიმე: ამის წინეთ ერთ თავღაში, ორა თუ სამი დღის განმავლობაში დახობიდან ცხრა კაცი; ერთშიც ორი კაცი ერთ დამუს მომეღვარა, ერთშიც ერთი კვირის შეღვარა იბოტეს შეზინდან კარგე ჩაკეტილი. ამისთანა შემთხვევისათვის და საზოგადოათ შუე ჭემა მყოფ ხელმისათვის, აქ ერთათ ერთი დამხმარებელი ქსეთონია იყო, რომელიც მთავრობის სრავათ დასრდა, მაგრამ ამ ქსეთონსუ დაზარაკი ამის მხრეც, თუ რა დახმარებას უწევდა იგი დღემდის ხალხს, არცაიას სახსენებელი. ერთხელ, ზამთარში შე წამლისათვის მივედი საავითმყოფოში, იქ არავინ დამხმარედა, ვეღვან კარგები ღია იყო, გაღვწევიტი მომეღვან მინამ ფერშალი მთვიდოდა, მაგრამ დრო გადიდა და ის კი

არსად იყო; საწალი ოთახიდან კი ბუერ ხარისხის მისიდა ტხეულათ; მიგინდომე ამათი დახმარებება და ახსრულე კიდევ. შევედი ერთში და რა ვახე: ერთი კაცი კუნჭელში გამხლართულა თავისივე ტხისცმელით, ცალკე სიცივე, ცალკე ფილტვების ახეთა და ტიტველ იატაკზე გაჯა. ამა წარმოადგინეთ რა დღეში იქნებოდა... შევედი მეორეში და უარესა სახიზღარი სურათი ვახე, ერთი ვერის: გამოეყანეთ გარეთ, აქ ზავთ მყოფობამ რომ არა, შამშიდა მანც მომეღვან; შევედი მესამეშიც და ორივეზე უარესი, იატაკზე ორი კაცი გდა; ვიფიქრე ამავს გამოეყითხე მუქი და შევეხმურე, მარ ვინ გტემს ხმას. თურმე ვეღვან გამოთხობებან წუთითოველს... მაგრამ რაც უნდა იყოს ახლავი საავითმო ფიდან შეტ დახმარებას მივედი, რადგანც იგი ახლა შავი ჭვის სახევერ კაპიკიან კადასხალით ინახება. ზეუთი ვიქვით, რომ აქ მუშების რიცხვი ბუერათქი, მათ შორის ქართელებზე შედარებთ შეტი ხაწალი სხვა და სხვა ჭეგნიდან მოსული ხლდან, მაგრამ ვეღვან შეტი კი თათრები. ეს უკანასკნელები, ძლიან წუფეთათ ხლდან, ამითოვის ერთათ სიველიდევ და სიციცხლევ; ოღონდ ფული კი იბოვონ, რისთვისაც ვივეღვე დონის ძიკას ხმარობენ და მათში კატერი მითხთხილევაც დაკარგულია. ამ კარემაებამ სხეებც რასკვირეღვან შეურადლებით მიავლო და ცუდი შედეგები იქონა ვეღვანზე; თათრებს და ჩვენ ხლდს ხშირათ უხლებათ ერთმანეთის შეტაკება რომეღვან სიველიდევ ბუერჯულ დაბოტებულა. აი ამან და სხვა ზეუთი ხამითეღვანდამ მიზეზებსა გამოიწვია, რომ გასულ თვეში მოვიდა ღუერნატარი, სამკურ თუ ოთხკურ მახრის უფროსიც, მახრის მკურნალც და ბუერ ხარო კანკარტულბან მიახდინეს, რომ შირთიღვან ხლდის ცხოვრება უკმთ მოწეის და თველებიც ახარებ დაშორებით იყოს გადატანილი.

ა. ხაბულოანი.

სოფ. კუხი. მოგესხენებათ აქ არსებობს „მეობრე-შუშოთა ხირველი ამხსნავთა ქეთისის გუბერნიაში“, რომლის კრება მოხდა თხელ 21 მაისში. კრებამ მიახმინა „ამხსნავობის“ მმართველისკან ანკარაში გასული წლის 1 მარტიდან დაწეებული ამა 1900 წლის, 1 მარტიმდის, რომელიც მოწმობს რომ „ამხსნავობა“; საიმეღო ნიადავზე მდგარა, რამც წვერები შეტათ ასიათხება.

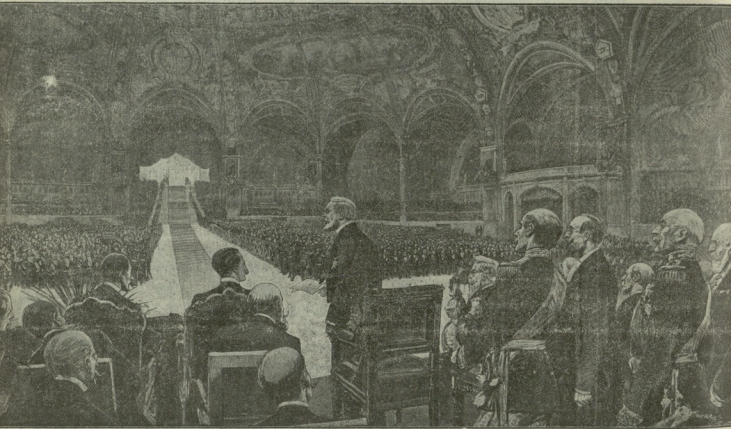
როგორც მოგესხენებათ, სახვარაში წელს ამხსნავობის ჭქონებას შემოსავლი 162,728 მან. 66 კაბ. გასავლი კი 154,664 მ. 49 კ. წმინდა მოგება დარჩენია 8,064 მან. 17 კაბ. თეითოველ ზანს შეხედა დევიდენდი 1 მან. 50 კაბ. კრებას საკმარისი წვერები დაესწრო და კრებამ ჩვეულებრივათ ჩაიარა. ჩვეულებრივათ ჩაიარა ვამბობთ იმისთვის, რომ, როგორც გატიგონათ

ამ „ამხანაგობის“ წინანდელ კრებაზე. ისე ამ უკანასკნელ კრებაშიც დირს შესამჩნევად ვითხები უფურადღებოთ დასტოვა და არაერთი მუკლბოა, კრიტიკული თვლით ამ ვითხების აწონ-დაწონა არ იქონია, მიუხედავად იმისა, რომ ვითხებები თავისთავით იყო მარტოვი და თანაც, როგორც აჭურ მკვიდრთა, ისე მთელი ამხანაგობისათვის, სარგებლობის მომტანი უოველი მხრით, როგორც ნივთიურათ, ისე გონებრივ-ხნობრივათაც.

განა, რომელიმე ამხანაგმა, ვისაც გული შესტკეავა „ამხანაგობის“ ბედილბადაც და მის აღებ-მიცემობაზე, არ უნდა იზრუნოს და არ უნდა იფიქროს იმის შესახებ, რომ მის („ამხანაგობის“) ვინაგურებდა არავინ გაუწიოს

ხვასაც სწავლიდეს? ანსოხან ვიციონსოთ ისიც: განა უწინადღების დირსი არაა ის ვითხებე, რომელიც ქსენოდასტრადიტის განხსნას, იულის სარგებლის შემტირებას, და სხვა ამისთანა ვითხებები, რომელმაც შემუშნეულია ნაიარა და განხეგნა წაიღას შინა აზრამისსა თავმუდომარეს წყალობით? დაიხ, თავმუდომარე შუახე აწვეტიტობდა სიტყუას წარმომტომელს თავისი უტაქტობით და აწუებიტობდა ამევე დროს მტორეს და მესამეს, რის გამოც ვითხებები ისე აიანს ერთი მტორეში დომხლავით, რომ თვით ზღაასსაც გაუჭირდებოდა ამითი ერთი მტორისაგან გაწევა და თავ-თავის აღაგას დაეკება.

აქვე არ შეგვიდა, რომ არ შეენიშნოთ, თუ მი

პარიკის მსოფლიო გამოღენია განხნა. რესპუბლიკის პრეზიდენტი აცხადებს, გამოღენია ვაინანო.*)

და მით არ განადგურდეს ეს ნატოისანი დაწესებულება? ჩემი ფიქრით, არა უმნიშვნელო უნდა იყოს ის ვითხებე, რომელიც ქსენოდასტრადიტის განხსნას, იულის სარგებლის შემტირებას, და სხვა ამისთანა ვითხებები, რომელმაც შემუშნეულია ნაიარა და განხეგნა წაიღას შინა აზრამისსა თავმუდომარეს წყალობით? დაიხ, თავმუდომარე შუახე აწვეტიტობდა სიტყუას წარმომტომელს თავისი უტაქტობით და აწუებიტობდა ამევე დროს მტორეს და მესამეს, რის გამოც ვითხებები ისე აიანს ერთი მტორეში დომხლავით, რომ თვით ზღაასსაც გაუჭირდებოდა ამითი ერთი მტორისაგან გაწევა და თავ-თავის აღაგას დაეკება.

ახალგაზრდა ქალების ქსოვა-ჭრა-კერვის გარდა, წერ-კითხვითი მოკვანილმა უტაქტობამ თავმუდომარისამ რა ზომამდის გააჯაგარა, სხვათა შორის, ერთი დამწერე წვერთაგანი, რომელსაც მან სიტყუას შუახე გაწვეტიტობდა.

დამწერე: „ნება მომეცით სიტყუას დაბოლოებისა, ბნო თავმუდომარე“. თავმუდომარე—,იხებეთ“ დამწერე: „როგორ, როგა ეველა ერთათ ევირის?!—გონათ გაწეუმიოთ“. თავმუდომარე—, ისევეც მოგისმეხთ“. დამწერე—, კანონისა გაწეუმიოთ და ეველამ მოისმინოს... თავმუდომარე—, თუ განებათ თქვით, თორემ თითონ განმუდით?“. დამწერე—, თუ თქვენ მტკათ არ შეგიტლიათ თავმუდომარის ვადგებულობის ასრულებას, გონათ მიბრსნდეთ... თავმუდომარე—, როგორ თუ

*) ჩვენ მიერ აღნიშნული მხარე კლიმენტ პარიკის გამოღენის შესახებ და „ვილინი“ მითხეველი ნახატებით მიანტ ფეხდებით გამოღენია გვიანდელი.

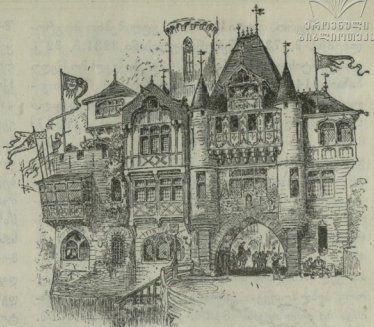

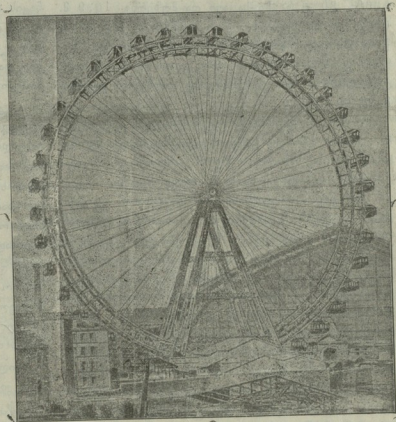
თქვენ მიბედავთ გაღანძვას და კარეთ გბე-
 ასს?...—ვინაა ჩემ შვილს რომ მიღანძვას.. ამ
 სიტყვებით წინ წამოიწია მამასხლისის ჯაჭვით
 შექუღაშა, ჩასქვლებულმა კაცმა, რომელსაც სახე
 წითელ ჯარსხლავით ჰქონდა და თვალები უქლაყდა.
 მკრამ დამსწრეს შეხედავი და მისი სხისი გამო-
 მტრეველებამ ბატ. მამასხლისის ენა დაუბა და
 სახეზედგ ნაღრის ფერმა გადაჭრა. რომ ხეყწ-
 ვერებს არ გკეტანა თავისი, არ ვიცი რომელი
 აჯობებდა თეზიკური შექლებით, მამა-შვილი, თუ
 დამსწრე!

ბოლოს, რომ კრებს უქმით არ ჩაყარა, თვით
 ნ. წერეთელმა წამოაყენა კითხვები, რომლებიც ეხე-
 ბოდა: აბრეშუმის თესლების გამოწერას, დივი-
 დენდის დარეგებას, ფარდულების გამოთვას, კიდე
 ერთი შწრდის დაქირავებას და გამოკუთხის მოსა-
 მსახურეთა ჯამაგიანს მომატებას. ეს უგან-
 სკნული კითხვები ეგულა დაქმნულიყოფილებული
 იქნა ამ გვართ: „ამსხანგობამ“ გამოიწეროს
 თესლები შეკვეთისა დაგვართ წვერებისაკან;
 დივიდენდი დაურადგეს წვერებს მანეთ ნახე-
 ვრის ნაწვლათ—კეჭხი ანაზი, ხოლო და
 ნარჩენი იქნას გადადებული ფარდულების
 დასაქირავებლათ მომავალი წლებისათვის,
 რადგანათგ ხაზლის აშენებას ბეგრი ხარჯი
 და შრომა უნდა; დაქირავებულ იქნას შწ-
 რადი 300 მანეთათ, რომელსაც ენდობოდეს
 „ამსხანგობის“ კასს, რომ დროებით მისი
 დატოვება შეიძლებოდეს მოღარეს ალაკას,
 რადგანგ მოღარე ხშირათ აჯთმოფთობს და
 სხვა თანამდებობად ჰქვს;მაკმატოს ჯამაგირი
 ეგულა მიხთენულებს დირსებისდაგვართ.
 ასე, რომ ეგულა მიხთენულების ჯამაგიანის
 მიმატება გამოიხატა 700 მან. და სამისი
 მანეთიდ ახალ შწრდის, სულ 1000 მან.,
 რამაც ცოტა არ იუოს, რამდენიმე წვერებზე
 ცუდით იმოქმედა; მკრამ, იმედია, ჯამაგიანის
 მიმატება უფრო კარგათ იმოქმედებს გამოკუთხის მოსამ-
 სხურებზე და თვით საქმეზე გამოიჩინენ თავიანთ
 ენერჯიას, მუყაითობას და ბეკუითობას, რითაც „ამს-
 ხანგობის“ წვენი უფრო მეტს მოგებს მიადებენ.

დასჯილი.

ძველი პარიზის შენობა მსოფლიო გამოფენაზე.

უზარმაზარი კარუსელი გამოფენაზე.

„ანგარიში“

„ქართულთა-შორის წერა-წითხვის გამავრცელებელის საზოგადოების“ მოქმედების 1899 წ.

საზოგადოების შემოსავალ-გასავალი საანგარიშო
 წელს გამოიხატება შემდეგი ციფრებით: შემოსავა-

1) ეს ანგარიში მივიღეთ გასულ წებათ საღამოს, როცა „კვალ“ № 22 უკვე დაბეჭდილი იყო.

ლი: საწევრო ფული 1359 მ. ყულობებით მოგრო-
 ვლი 361 მ. 73 კ. შემოწირულობებიანი 3231 მ. 32 კ.
 კონცერტისაგან 1184 მ. 40 კ. საქველ-მოქმედო
 ბაზარი 1419 მ. 52 კ. კაციავის სკოლის შემოსავ-
 ლი 4737 მ. 21 კ. ბათუმის სკოლის შემოსავლი
 2446 მ. 14 კ. ქუთაისის ბიბლიოთეკისაგან—1232 მ.
 მოგება წიგნის ვაჭრობისაგან 1868 მ. 52 კ. მო-
 გება ფორტოგრაფიისაგან—503 მ. 87 კ. და სხ. წერი-
 ლი შემოსავალი სულ 19723 მ. 70 კ. გასავალი:
 კაციავის სკოლაზე—4019 მ. 39 კ. ბათუმისაზე—
 4711 მ. 82 კ. თონეთისაზე—287 მ. 95 კ. წინა-
 რებისაზე—698 მ. 91 კ. გომარეთისაზე—518 მ.
 47 კ. და ხელთუბნისაზე—37 მ. 75 კ. თფლისის
 პირველ სახალხო ბიბლიოთეკას 736 მ. 19 კ., მე-
 ორე ბიბლიოთეკას (ვერაზე) 313 მ. 73 კ. ქუთა-
 ისის ბიბლიოთეკას—842 მ. 16 კ. ახალციხის 271 მ.
 64 კ. და უდის—144 მ. 03 კ. შემწეობა სხვა-დ-
 სხვა სკოლებს, ბიბლიოთეკებს და ყერძო პირაი
 566 მ. 30 კ. წიგნთ-საკევი და მუზეუმში 1059 მ.
 09 კ. და სხ. და სხ. სულ 19723 მ. 70 კ. ამ
 წლის პირველ იანვარს საზოგადოების მიერლი ქო-
 ნება უდრდა—49379 მ. 36 კ. ამაში ნაღდ ფუ-
 ლათ 6636 მ. 41 კ. სკოლებზე დარჩენილ ფულათ
 3322 მ. 47 კ.

საზოგადოებას აქვს იგივე სკოლები, რომელ-
 ნიც წინა ჰქონდა, სამკითხველოები იგივე ჰქონე-
 ბია (სულ 5), მხოლოდ წლის გასულს ერთი ახა-
 ლი ბიბლიოთეკა გაუხსნია ს. დიდჯიხიასში.

სკოლების მდგომარეობა საერთოთა კარგათ
 არის ნაჩვენები, გაზხანილი რევიზორები ყველგან
 კმაყოფილი დარჩენილან. სწავლება ყველაზე უკეთ
 როგორც ანგარიშიდან ჩანს, ბათუმის სკოლაში ყო-
 ფილა დაყენებული. აქ სწავლა დაყოფილია გა-
 სულ წელს რვა ამოცანა, ამთავან 6 ბათუმის გი-
 მნახიაში შესულა (მეორე კლასში შესულა ერთი,
 პირველი 3 და მოსამზადებელი 2); საზოგადოათ
 ამ სკოლიდან გიმნახიაში სულ 13 მოწვეუ გდასუ-
 ლა საანგარიშო წელს, რევიზორის ბ. მთვარელი-
 შვილის მოხსენებით „საზოგადოათ სწავლა-ღზრდის
 მხრით ბათუმის სკოლა საწუფლოთ მაგალითს წარ-
 მოადგენს. მასწავლებელთ მხნეთ უშრომით ამ სკო-
 ლის წარმატებისათვის“. მასწავლებლათ არიან: ის.
 რამიშვილი და ი. გოგოლაშვილი, ორივე სენაკის
 სკოლაში მასწავლებლათ ნამყოფნი და ცნობილი
 „ისტორიის“ გამო იქიდან გადმოყვანილი. სენაკის
 სათ. ახ. სკოლა დაუთავილიერებია ბ. მთვარელი-
 შვილს და მისი მოხსენებიდან „ანგარიშში“ შემდეგია
 შეტანილი: სწავლა საანგარიშო წელს გარდა პირვე-
 ლი განყოფილებისა ურგოთ არა ყოფილა დაყენებუ-
 ლი, ხოლო მოწაფეების გონებრივათ წერტიან-ავარჯი-

შობის საქმე უფრო მეტი ნიადაგზე იქნებოდა და-
 ყენებული, რომ ინსპექტორსა და მასწავლებელთ წი-
 რის უთანხმოებას და განხეთქილებას ადგილი არ
 ჰქონოდა სკოლაში. ბ. მთვარელიშვილის სიტყვით
 „არც ერთი თვემყოფარე და სკოლის სიკეთეს მსურ-
 ველი უფროსი ვერ მოითხენდა იმდენს უწესოებას! მასწავ-
 ლებელთათა, რამდენიც მოუთმენია ბ-ნს ყო-
 ფიანს. ეს ვიხსენებარა სათამაშო იარაღთ მასწავ-
 ზელათა და მოსწავლეთათგან და ის ვისჩვენია ამის-
 თანა ქეცეს, რომ ჩვეულებრივათ მიუწინეგია ამისძან-
 ნა უწესოება. ამისათვის წესიერების დამყარება ამ
 სასწავლებელთა მხელია დღეს, უკეთუ დღევანდელი
 მოღვაწენი თავისვე ადგილზე დარჩებიან. მიუხე-
 დავად ამისა მინც ბ-ნის ყოფიანის მოღვაწეობა იმ-
 დენათ თვალსაჩინოა, რომ მისი უყურადღებოდ და-
 ტოვება უმადურობის მოამსწავლებელი იქნებოდა.
 თვრამტი წლის განმავლობაში ბ. ყიფიანი იყო
 ერთათ-ერთი თავგამოდებით მშრომელი ძველი სე-
 ნაკის სკოლის წარმატებისათვის დაარჩებიდან ამ სკო-
 ლისა დღევანდლამდე. ბ-ნი ყიფიანის მეცადინეო-
 ბით სკოლას აქვს ორ-საჯულიანი ქეითკარის სახ-
 ლი და შვენიერი ბალი, რაცზე აშენებული და:
 მოწყობილი“.

„გამეგობამ ბ-ნი მთვარელიშვილიან მოხსენების
 მიხედვით და ყველა იმ საბუთებისა, რომელიც სა-
 ზოგადოების კანცელარიაშია, 18 ივნისს დაადგინა,
 საქმის სარგებლობისა და წესიერების ჩამოადგენისა-
 თვის სახენებელი ოთხი მასწავლებელი და აღმზღე-
 ლი დათხოვნილი იქმნენ სამსახურიდან, ხოლო ინ-
 სპექტორი ს. ყიფიანი ვადაყენილი იქმნას ქუთაისის
 სათავად აზნაურო სკოლის მასწავლებლად. მის ნაც-
 ლად დანიშნა ინსპექტორათ ქუთაისის სათავად-
 ანაურო სკოლის მასწავლებელი თ. ა. მთვარელიშვილი.
 მასწავლებლათ 1 ცნენისთვიდან დროებით განწე-
 სებულ იქნენ: ა. წითლიძე, ნ. ჯანაშია, პ. ლორთ-
 ქიფანიძე და ბ. ბერიძე. 4 ნოემბრიდან ბ-ნი მთა-
 ვარელიშვილი, თანხმად მისი თხოვნისა, გადაყვნილი
 იქნა ისევე მასწავლებლად ქუთაისის სათავად-
 ანაურო სკოლაში, ხოლო სენაკის სკოლის დროებით
 მართვა-გამეგობა მიწნდო ამავე სკოლის დროებით
 მასწავლებელს ა. წითლიძეს. ამ ყამთ წესიერება სუ-
 ფვეს სკოლაში და სწავლის საქმე მიდის თავის გზა-
 ზეო“

საანგარიშო წელს ამ სკოლაზე დახარჯულა 6597
 მან. 97 კ. შევირდები ითვლებიან სკოლაში 141
 1899/1900 წლის დამღვეს.

„საზოგადოებას“ ჩხოლოდ კაციავის სკოლისათ
 აქვს საკვირაო სკოლა დიდებისათვის სხვაგან კი არ
 ჰქონებია.

„საზოგადოებას“ ჰყავს სულ 611 წევრი. მათში საწევრო ფულა საანგარიშო წელს შემოუტანია მხოლოდ 146 წევრს. გამგეობას ჰქონებია 39 სტდომა და განუზღავთ 416 საქმე. გამგეობის წევრთაგან სხდომას დაესწრენ: თავმჯდომარე თ. ი. ჰუბეაძე—4 ჯერ, მისი ამხანაგი ნ. ცხვედაძე 35 ჯერ, დ. კარაქაშვილი 38 ჯერ, ი. ზუბოთინშვილი 31, ი. რატიშვილი 26, ა. ჰუნიანი 21, ი. გოგვაძეშვილი 21, გ. ყიფშიძე 20, ე. თაყაიშვილი 19, გ. იოსელიანი 17, ვ. ლორთქიფანიძე (იფისში არჩეულია) 17, ე. გაბაშვილისა 5 და კ. აბაშიძე 3 ჯერ²⁾

წიწილი საზოგადოება

მუშათა პარტია დემოკრატიულ რეფორმების მომხრე.
—ადგილობრივი თვით-მართლობა.—მუშათა პარტია მუნიციპალიტეტებში.—მაისის არჩევნები.

მუშათა პარტიები, საისტორიო სტენაზე გამოსვლის დღიდან, აღდგან ორ გვარ სამოქმედო პროგრამას. ერთი შეეხება აწმყოს, მუშათა დღიურ ჰირ-ვარამს; მეორე მომავალს, მუშათა საზოგადოებრივ იდეალის განხორციელებას. თანხმით პირველისა პარტიები ცდილობენ სხვა-და-სხვა დემოკრატიულ რეფორმების შემოღებას ხალხის ყოველდღიურ მდგომარეობის გასაუმჯობესებლათ, ცხოვრების სიღუბლიერის შესამსუბუქებლათ და შესასუსტებლათ; თანხმით მეორისა პარტიები ავრცელებენ სოციალურ მოძღვრებას, ადგენენ პოლიტიკურ ორგანიზაციებს და ამ გვართ ამზადებენ საზოგადოებრივ ძალას პროლეტარიატის ისტორიულ მოწოდების განსახორციელებლათ. მარა პროგრამის ასეთი განცალკევება და განსხვავება შეიძლება მხოლოდ ქალღღმე; ნამდვილათ კი, თვით ცხოვრებაში, ეს ორივე გვარი პროგრამა და მოქმედება მჭიდროთ არის ერთი მეორეზე შეკავშირებული. ერთის გაძლიერება თუ გამარჯვება არის იმავე დროს მეორის გაძლიერება და გამარჯვება. რამდენათაც უმჯობესდება მუშა ხალხის მდგომარეობა და ფართოდება მისი უფლებები სხვა-და-სხვა კანონებისა და რეფორმების მეშვეობით, იმდენათ მათულობს მისი ცნობიერება, კლასიური ინტერესების შეგნება და მათსადაღმე ძლიერდება პოლიტიკურათ და პირ იქით. გარდა ამისა, როცა პარტია მოქმედობს რაიმე რეფორმის სასარგებლოთ, იგი ერთი წუთითაც არ ტოვებს პარტიულ თვალთა ხეღვის წერტილს, ერთი წუთითაც არ იეიწყებს

უკანასკნელ მიზანს; ყოველი მისი ნაბიჯი სარგებელი მისი სიტყვა—ერთაც უნდა იყოს გამოწვეული და რასაც კი უნდა შეეხებოდეს—ყოველთვის აქეთ-კენ არის მიმართული; ამ მიზნით არის განსაზღვრული მთელი მისი მოქმედება, ეს მიზანია სასიცოცხლო ძარღვი, ურომლისთათაც პარტია სპობს არსებობას.

მიუხედავად იმისა, რომ მუშათა პარტიები არასოდეს არ ტოვებენ უყურადღებოთ დემოკრატიულ რეფორმების განხორციელებას, მაინც საერთოთ შეგვიძლია აღვნიშნათ, რომ პირველ ხანებში, როცა მუშა ხალხი არ იყო ჯერ საკმაოთ გამოვლიძებული, ვერც საკმაოთ ვარკვეული იყო ბურჟუაზიულ მქადაგებლათ ლათიაებში, მუშათა პარტიები უმთავრეს მუკადილეობას ანდომებდენ პროლეტარიატის სწორე გზაზე გამოყვანას და ბურჟუაზიულ ბანაკის მოპირდაპირე პოლიტიკურ ორგანიზაციების შედგენას. იმ დროს მუშათა პარტიებს არც ჰქონდათ შესაფერი ძალ-ღონე შრომის სასარგებლო რეფორმების გასატარებლათ. დღეს კი ხელ სხვას ხედავთ. პროლეტარიატის საგრძნობლმანაწილმან უკვე კარგათ შეიგნო თავისი ვინაობა, თავისი ადგილი და მნიშვნელობა თანამედროვე საზოგადოებაში; იგი საკუთარ ფეხზე დადგა და შეადგინა ისეთ ძალას, რომლის ვარკვე უღარაფერი არ ხდება სახელმწიფოში. ქვეყნის მართვა-გამგეობა, კანონ-მდებლობა, პოლიტიკური პარტიების მოქმედება—ყველა იღებს ასეთ თუ ისეთ გამოხატულებას და მიმართულებას, თანხმით იმისა თუ რას ფიქრობს და რას აკეთებს პროლეტარიატი. უკანასკნელი გრძნობს თავის ძალ-ღონეს, ხედავს, რომ მისი ცნობიერი სიტყვა არ დარჩება ლითონ სიტყვათ, მისი შეგნებული მისწრაფება არ იქნება უნაყოფო ოცნება და ამიტომ უფრო დაბეჯითებით, ვინემ როდისმე, თხოულობს სხვა-და-სხვა რეფორმებს; აარსებს სინდიკატებს,¹⁾ კაპიტალთან საბრძოლველ კასებს, ავრთვე კოოპერატიულ ამხანაგობებს²⁾ და სხ. ამასთანავე კარგათ იცის, რომ არც ერთი ეს დაწყობილება, არც ერთი ეს რეფორმა თავისთავათ სრულებითაც არ შეიკავს სოციალური კითხვის ვადაქრას, იცის, რომ ცხენი მხოლოთ უადვილებენ მომავლისაკენ საველ ეკლიან გზას; უმატებენ ენერჯიას და მით უახლოებენ

²⁾ ბ. აბაშიძე თფილისში კია ხანია აღარ ცხოვრობს, დომებს ვერ ესწრება, თუ არ შემთხვევით, ხოლო გამგეობის წევრობიდან კი მაინც არ ათავისუფლებენ.

¹⁾ მუშათა სინდიკატი ეკონომიური ორგანიზაცია. იმის მიზანია კაპიტალთან ბრძოლა სამუშაო დღის შესამკირებლათ, ხელ-ფასის მოსამატებლათ და საზოგადოთ შრომის პირობების გასაუმჯობესებლათ.
²⁾ კოოპერატიულ ამხანაგობას სულ სხვა-და-სხვა მნიშვნელობა აქვს ევროპაში და ჩვენში. რადაც სხვა-და-სხვათ თვით პოლიტიკური და ეკონომიური პირობები.

უკანასკნელ მიზანს. მუშათა პარტია არა ტოვებს უსურადღებოთ არც ერთ პოლიტიკურ კითხვას, ვისგანაც კი უნდა იყოს წამოყენებული; არ უქცევს მისას თვით ბურჟუაზიულ პარტიებ შორის ჩამოვარდნოთ არც ერთ საზოგადოებრივ უთანხმოებას და განხეთქილებას, რადგან იცის, რომ ის, რაც აინტერესებს ბურჟუაზიას, ასე თუ ისე შეეხება პროლეტარიატსაც, და ზოგჯერ იგი დროებით ემხრობა კიდევ რომელსამე ბურჟუაზიულ პარტიას, თუ ეს, წინააღმდეგ რეაქციისა, მოსარჩლეა რაიმე რეფორმისა. დღეს პროლეტარიატს აღარა აქვს ის შიში, რომ ბურჟუაზიულ პარტიის დროებით მომხრეობამ მას საკუთარ სავალ გზას გადახვეწინოს და კლასიური პროგრამა დაავიწყებინოს. შრომისა და კაპიტალ შორის გათხრილი უფსკრული მეტათ აღიდა, რომ შეიძლებოდა მისი ამოვსება რაიმე მანქანებით. მუშათა პარტია მხურვალე მონაწილეობას იღებს როგორც საკანონმდებლო, ისე ადგილობრივ თვით-მართველობის ორგანიზების არჩევნებზე. ერთი სიტყვით პარტია ყველგან აღებს აქამდე დაკეტილ კარებს, შედის საზოგადოებრივ მესხანინების ყველა ნაწილებში, აფართოებს ამ მესხანინებს, ავანტირებს ცხოვრების დღევანდელ ჩარჩოებს, ვინემ ეს შესაძლებელი იქნება, ვინემ ჩარჩოები მთლათ არ დამიტყვევა და არ გადმოხეთქავს ახალი ცხოვრება ახალ ფორმებში ჩამოსხმული.

ის, რაც ვთქვით საზოგადოთ მუშათა პარტიებზე, იგივე ითქმის კერძო საფრანგეთის მუშათა პარტიაზე. ეს უკანასკნელიც გაძლიერდა და გაიზარდა როგორც სიღრმეზე ისე სიგანეზე. მისი მოქმედება გართულდა, გამრავალფეროვანდა. იგი ყველგან ჩნდება, სადაც კი სიცოცხლე ფეთქავს. პრაქტიკულ მოქმედებასაც პარტია დღეს გაცილებით უფრო მეტ ადგილს უთმობს, ვინემ წინეთ. ჩვენ აქ შევხებით მის მოქმედებას მხოლოთ მუნცი-პალიტეტებში (საბჭოებში). მე-80-ცე წლების დასაწყისში მუშათა პარტია შეუძლებლათ ხედავდა რაიმე პრაქტიკული გაკეთებულობა მუშათა სასარგებლოთ მუნციპალიტეტის ორგანიზაციის ფარგლებში და თუ მაინც მოწინააღმდეგობას იღებდა არჩევნებში, ამის ერთთა-ერთი მიზანი იყო—საარჩევნო აგიტაციის საშუალებით თავისი ზარები გავერცხლებოდა ახალი მიმდევარნი შეეძინა. 1891 წ. (ლონონში მომხდარ კონგრესზე) პარტიამ შეიმუშავა მუნციპალური პროგრამა, რომლითაც დასახლებულ მიზანს შეუერთა სხვა-და-სხვა პრაქტიკულ მოთხოვნილებათა განხორციელება. დღეს ამ პროგრამას ადგანან პარტიის ყველა ფრაქციები. ვინემ ამ პროგრამას გაფართოებდნენ მკითხველს, მოკლეთ აღენიშნათ საფრანგეთის—საკმაოთა რთული—ადგილობრივი თვით-მართველობის ორგანიზაცია.

„ადამიანისა და მოქალაქეს უფლებების შესახებ“ აღძრული რევოლუციები, თუცა შეუძლებლათ ანგრევდნენ საფრანგეთის ძველ წყობილებას, პარტიების თვით-წინაშეს და მის საკლათ ამყარებდნენ თანამედროვე მოქალაქეობრივ განწყობილებას, ადამიანთა თანასწორობას კანონის წინაშე, მარა მიუხედავთ ამ რევოლუციებისა ადგილობრივ თვით-მართველობამ რამდენთიმე შეინახა ძველი წესები; იგი ფებ-და-ფებ ვერ გაჰყავ ქვეყნის საერთო ზრდას და პოლიტიკურ განვითარებას. დღევანდელი ის აქ არსებობს ნაპოლეონის მიერ შემოღებული ცენტრალისტური ადმინისტრაცია. ეს ისეთი ორგანიზაციაა, საცა ყველა ძაფები მოკროვილია ერთ უმაღლეს ცენტრში (აღმასრულებული მთავრობა—peuvoir exécutif) და ამავე ცენტრიდან მომდინარეობს ყოველივე ბრძანება თვით „სიკვდილ-სიცოცხლის“ შესახებაც. მარა მკითხველმა არ უნდა დაივიწყოს, რომ ცენტრიც არის და ცენტრიც. საფრანგეთის პრეზიდენტი ვერაფერს ვერ გააკეთებს უმინისტროთ, ხოლო მინისტრები კი პასუხის მგებელნი არიან პარლამენტის (ხალხის წარმომადგენელი) წინაშე. როგორც ხედავთ ზოგჯერ სიტყვა ძალიან მაცლურია. ზოგჯერ ერთი და იმავე სიტყვით აღენიშნავთ ორ სულ სხვა-და-სხვა შემეცნებას.

ადმინისტრაციულათ საფრანგეთი დაყოფილია დეპარტამენტებათ (გუბერნიას), „არონდისმანებათ“ (ოლქი) და კომუნებათ (ქალაქი ან სოფელი), ზოგი „არონდისმანები“ კიდევ კანტონებათ (რამდენიმე კომუნა). დეპარტამენტებია რიცხვით 86; არონდისმანები—362; კანტონები—2899; კომუნა—36.170 (მცხოვრებთა საერთო რიცხვია 38½ მილიონი). ყველა ამ ადმინისტრაციულ ნაწილთა მართვა-გამგეობა დაყრდნობილია დემოკრატულ საფუძველზე, საარჩევნო პრინციპზე, რომელიც პირველათ დაკანონა 1789 წ. დღემდ რევოლუციისა. მათ განაგებენ ხალხის მიერვე ამორჩეული საბჭოები. საარჩევნო უფლება (1848 წ. შემდეგ) ეკუთვნის ყველა მოქალაქეს—ასაკით არა ნაკლებ 21 წლისას—განურჩევლათ წოდება-ხარისხისა და შეძლებისა. (ლაქია-მოსამსახურეებიც აქ მოქალაქეებათ ითვლებიან). საბჭოს წევრთა ასარჩევი უნდა იყოს არა ნაკლებ 25 წლისა და—არამ დამოუკიდებლათ და თავისუფლათ შეეძლოს საზოგადო საქმეზე ფიქრი და ზრუნვა—არ უნდა მსახურებდეს სახელმწიფოთ დაწესებულებაში. საბჭოს წევრობიდან გამორიცხულნი არიან სამხედრო, სასულიერო და სამოსამართლო მოხელენი.

სადეპარტამენტო ანუ გენერალური საბჭოს (conseil general) წევრთა რაოდენობა დამოკიდებულია

ბულია დეპარტამენტის კანტონების რიცხვზე. ყველა კანტონი ირჩევს თითო წარმომადგენელს საბჭოში 6 წლის ვადით. სამ წელიწადში ერთხელ ახლდება საბჭოს წევრთა საერთო რიცხვის ნახევარი. საბჭო განაგებს დეპარტამენტის უძრავ-მძძირე ქონებას, გზებს, ხიდებს, არხებს და სხ. მისივე მოვალეობაა დეპარტამენტზე შეწერილ სახელმწიფო ხაჯრის „არონდისმანგზე“ განაწილება (ესენი ანაწილებენ კომუნებზე, უკანასკნელი კალკე მოქალაქეებზე), გარდა ამისა საკუთარი ბიუჯეტის შედგენა, საკუთარი გადასახადების გაწერა და სხვა; საბჭოს კრებები საჯაროა. კითხვები წყდება ხმის უმეტესობით. ზოგიერთ დადგენილებათა სისრულეში მოსაყვანა საჭიროა დეპარტამენტის პრეფექტის (გუბერნატორი) თანხმობა. უმთავრესი რამ კი თხოულობს რესპუბლიკის პრეზიდენტის დეკრეტს (ბრძანებას). საბჭოს არა ჩვეულებრივი კრება შეუძლია მოიწვიოს წევრთა ორ მესამედს, აგრეთვე დეპარტამენტის პრეფექტს. ჩვეულებრივით კი საბჭო იკრიბება წელიწადში ორჯერ, თითო სესია გრძელდება ერთ თვეს. დანარჩენ დროს საბჭოს საქმეებს აწარმოებს მუდმივი სადეპარტამენტო კომისია (4-7 წევრისაგან), არჩეული საბჭოსაგან წევრთა შორისვე. ყველა სესიას დაწყებისათავე კომისია უდგენს თავის ნამოქმედარის ვრცელ ანგარიშს და პასუხსაც აცხადებს.

დეპარტამენტში მთავრობის წარმომადგენელია დეპარტამენტის პრეფექტი. იგი არის ერთი მხრით მთავრობის განკარგულებათა აღმასრულებელი და სახელმწიფო კანონების დამცველი, მეორე მხრით ლენერალურ საბჭოს დადგენილებათა სისრულეში მომყვანი. პრეფექტსა ჰყავს საკუთარი საბჭო (conseil de préfetურ). უკანასკნელი ასრულებს რამოდენათმე სამოსამართლო ფუნქციას (მოვალეობას). ლეზულობს და ასამართლებს კერძო პირთა საჩივრებს გადასახადების შესახებ, დეპარტამენტის მოიჯარადრეების და კონცესიონარების პროცესებს და სხ. მხოლოდ რთული საქმეები კი იგზავნება ჩვეულებრივ სამოქალაქო სასამართლოში. „საპრეფექტო საბჭო“ აგრეთვე მრჩველ-დამრიგებელია პრეფექტის, მარა ამ რჩევა-დარიგების მიღება მისთვის არ არის სავალდებულო. როგორც პრეფექტი ისე „საპრეფექტო საბჭო“ ინიშნება რესპუბლიკის პრეზიდენტისაგან. „არონდისმანგის“ საბჭოები დგება იმავე წეს-რიგით, როგორც ლენერალური საბჭო, ხოლო კრებები კი არ არის საჯარო (და არც საინტერესოა—დასძენს ერთი ფრანგი იურისტი). საერთოთა „არონდისმანგის“ საბჭოს მაგდენი არაფერი მნიშვნელობა აქვს თეთ-მართველობაში და კიდევ ფიქრობენ მათ სრულ გაუქმებაზე. უფრო

დიდ როლს თამაშობენ კომუნალური საბჭოები ანუ მუნიციპალიტეტები.

კომუნალურ საბჭოს ხმოსანთა რიცხვი განისაზღვრება მცხოვრებთა რაოდენობით.³⁾ ხმოსნები ირჩევიან 4 წლის ვადით, რომლის შემდეგ საბჭო იცვლება ერთიანათ. საბჭო ხმოსანთა შორის არჩევს 4 წლის ვადით თავმჯდომარეს—რომელსაც ეწოდება მურა (თავი), მის თანაშემწეებს, მდივნებს და სხვა მოხელეებს, აგრეთვე კალკე კომისიებს რაიმე კითხვის საფუძლიანათ შესასწავლოთ. მერი ერთი მხრით ცენტრალური მთავრობის ადგენის როლს ასრულებს; მოვალეა დაიცავს საზოგადოებრივი წესიერება და მკუდროება, გამოსვლის შესაფერი განკარგულებანი, ფეხზე დააყენოს პოლიცია და სხ. მარა დეპარტამენტის პრეფექტს ყოველთვის შეუძლია „მერის“ განკარგულება შეაჩეროს ან სულ უარ ჰყოს (შეცვლა კი არასოდეს). მეორე მხრით, მერი მუნიციპალიტეტის წარმომადგენელია ყველა საზოგადო თუ სასამართლო საქმეებში. მერი აწარმოებს აგრეთვე კომუნის შემოსავალ-გასავალს; დაბადება, ქორწინება და გარდაცვალების აქტებს და სხ.

მუნიციპალიტეტის ჩვეულებრივი კრებები იმართება წელიწადში 4-ჯერ. თითო სესია გრძელდება 15 დღეს. არაჩვეულებრივ კრებას იწვევს ხმოსანთა უმეტესობა, აგრეთვე დეპარტამენტის პრეფექტი; მასვე შეუძლია კრების შეჩერება არა უმეტეს ერთი თვისა. შინაგან საქმეთა მინისტრს შეუძლია შეაჩეროს ორი თვით; ხოლო რესპუბლიკის პრეზიდენტს ნება აქვს სულ დაითხოვოს საბჭო, მარა ორი თვის შემდეგ კი უნდა არჩეულ იქმნას ახალი. ეს საბჭო განაგებს იმავე საქმეებს, რასაც ლენერალური საბჭო, ხოლო კომუნის საზღვრებში, რასაკვირველია. მის ხელშია აგრეთვე პირველ დაწყებითი სკოლები, სახალხო უნივერსიტეტების განსნა და პატრონობა და სხ. იგი ირჩევს აგრეთვე დღლეგატებს, რომელნიც ლენერალურ საბჭოსთან ერთათ ირჩევენ სენატორებს. მუნიციპალიტეტის ცოტათ თუ ბევრათ საყურადღებო დადგენილება უნდა დამტკიცებულ იქმნას პრეფექტისაგან, ხოლო უმთავრესი კითხვა, მაგ. შესახებ კომუნალური ბიუჯეტისა, რომელიც აღემატება 3 მილიონს, თხოულობს პრეზიდენტის სანქციას.

საფრანგეთის საერთო აღმინისტრაციულ ორგანიზაციიდან რამოდენათმე განსხვავდება სენის

3) 500 მცხოვრებზე ირჩევა 10 ხმოსანი.		
2501—3.500	„	21 „
30.001—40.000	„	30 „
60.000-ზე	„	36 „ და სხ.

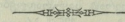
დებარტამენტის და თვით პარიჟის ადმინისტრაციული წყობილება. ღიონში განსაკუთრებული წესები არსებობდა 1884 წლამდე. ახლა არსებითი გათანასწორებული დანარჩენ კომუნებთან.

სენის დებარტამენტში არ არსებობს ღენერალურ საბჭოს მუდმივი კომისია. თვით საბჭოში, გარდა 21 კანტონალურ წარმომადგენელთა, წვერებათ შედიან პარიჟის ყველა ხმოსნები, რიცხვით 80. პარიჟი გაყოფილია 20 „არონდისმანათ“ (იმ „არონდისმანებს“ არა ჰყავთ საკუთარი—არონდისმანების—საბჭო), „არონდისმანი“ იყოფება 4 უბნათ. თვითოველი მათგანი ირჩევს ერთ ხმოსანს. არონდისმანებს რესპუბლიკის პრეზიდენტი უნიშნავს 1 მერს და ორ მის თანაშემწეს. ამათ არა აქვთ უფლება მუნიციპალურ კრებებზე მონაწილეობა მიიღონ. გარდა ამისა, პარიჟის მუნიციპალიტეტს არა ჰყავს ჩვეულებრივი, საერთო მერი. იგი ირჩევს მხოლოდ კრებების უბრალო თავმჯდომარეს. მერის მოვალეობას კი ასრულებს დებარტამენტის პრეფექტი, პოლიციის პრეფექტის თანაშემწეობით. ორივე პრეფექტს ნება აქვთ კრებებზე დაესწონან და ილაპარაკონ. პარიჟის მუნიციპალიტეტს არ შეუძლია არც სესხის აღება და არც ახალი მუნიციპალური გადასახადის შემოღება კანონის ნება დაურთველოთ. ესეთი განსაკუთრებული ზომები გამოწვეულია იმ გარემოებით, რომ პარიჟი დღემდის „ბუნტის თავი“ ითვლება და სამართლიანიათაჲ. თითქმის მთელი საუკუნის განმავლობაში, პარიჟი მეთაურობდა ყველა რევოლუციებს. პარიჟი არყვედა მთელ საფრანგეთს ერთი კუთხიდან მეორემდე; პარიჟი შლიდა ძველ მთავრობას, ფეხით ჰქეცაჲ და ძველ კანონს; პარიჟის საბჭოში ღგებოდა ახალი მთავრობა, იცემებოდა ახალი კანონი; პარიჟის საბჭოზე 71 წელს მუშათა მთავრობამ აღმართა წიფელი დროშა და პარიჟს არა ძინავს დღესაც.

პარიჟი.

ლ. დ.

(შემდეგი იქნება)

ბ. ნ. თავდგირიძეს.

„ცეალის“ მე-21 №-ში მოთავსებულ წერილს— „თავდაზნაურთა საქმეები“—ძალიან გაუჯავრებია ბ. ნიკო თავდგირიძე და ჩვენ წინააღმდეგ „ივერიაში“ (№ 115) გამოულაშქრნია. აი რით იწყებს ის თავის წერილს: „ვთხოვთ საშუალება მომცეთ „ცეალის“ მე-21 №-ში მოთავსებული სრულად გადამახინჯებული ამბავი ქუთაისის „სააზნაურო საქმეების“ შესახებ შევასწორო და რამდენაათც

შესაძლებელია სიმართლე აღვადგინო;“¹⁾ „ცეალის“ პარტკიტა აბაშიძის ასეთი ზრგათგეგმვის-რა, რასაც, ჩვეულებრივ“ (?) ნაძალადეგ (!) საშუალებით ბრალთა გედებს „ცეალის“ რედაქცია, რომელიც თავის გასამართლებლათ (!) იმოწმებს ვითომ „ცნობის ფურცლის“ 13 და 14 მისის ნომრებსა“. გამოადის რომ ჩვენ მოგვეგონებია ის, რასაც ამათ შესახებ ვწერდით და არა გადმოგვიღია „ცნობის ფურცლის“ ანგარიშიდან! აი ნამდვილ მოგონებას, და კიდევ ასე გასაშტერებელს, თუ იკითხავთ ეს არის. თვითონ ბ. თავდგირიძეს მიერ მოყვანილ ადგილებიდან ნათლათ ჩანს, რომ ჩვენ არა მოგვიგონებია-რა, მაგრამ ის მაინც გაიძახის მოგონებათ! მას ამოუწერა „ცეალის“ სიტყვები (თავი მოუგლეჯია, ასე რომ კაცმა არ ცის რაზე არის ღაპარაკი) და ადარებს „ცნობის ფურცლის“ სიტყვებს, საიდანაც ბრმაჲ კი ღინახავს, რომ თავდგირიძის და აბაშიძის წინააღმდეგები, რომელიც „ცეალში“, დაბეჭდილია „ცნობის ფურცელშია“, ხოლო ის „რჩები“ და წინასიტყვაობები, რომელიც „ცნობის ფურ.“ არის „ცეალში“ არ არის მოყვანილი, ვინაიდან ჩვენ კრების ანგარიშს კი არ ვწერდით, არამედ აღძრულ კითხვის შესახებ სხვა-და-სხვა პირთა კატეგორიულ პასუხებს. და აი ეს პასუხები ბ. თავდგირიძის, ბ. აბაშიძის და სხვების სიტყვა-სიტყვით „ცნ. ფურც.“ ანგარიშიდან გვაქვს გადმობეჭდილი. ბ. თავდგირიძეს რომ ეთქვა ეს ანგარიში ტყუილიაო, ჩვენც სათქმელი არა გვექნებოდა-რა და ვიტყოდით „ცნ. ფურც.“ შეცდომაში შეგვიყვანათქვა. მაგრამ ბ. თავდგირიძე პირ იქით ამ ანგარიშს მართლათ ცნობს და ამის ძალით გაიძახის, „ცეალში“ ცილი დაგვეშამაო მოვიყვანათ ის კიდევ ერთხელ და მივ ნათლათ ვყოთ ის ოინები, რასაც ჩვენ წინააღმდეგ ხმარობენ.

თავდაზნაურობის კრებაზე ბ. ს. ხუნდამეშემდეგი წინააღმდეგა შეიტანა: „ერთი მხრით დავყენათ განათლებული ახალგაზრდა, რომელთაც მიუღიათ საშუალო ან უმაღლესი განათლება და მეორე მხრით მოხელენი, ჩინოვნიკობა“. ვითხოვთ, რომ განათლებულს მათეხიკოს ქონებრივი ცენზი მხოლოდ 20 დესიატინა, ჩინოვნიკებს“ კი 30 დესიატინა“ („ცნ. ფურ.“ 14 მისის, გვერდი 2, სვეტი მეორე). მოვიხსენიეთ რა ეს „ცეალში“, ვიკითხეთ: ვინ როგორ შეხვდა ამ კითხვას? და ამოუწერეთ ამ კითხვის გადაჭრილი პასუხები (და არა „რჩები“) „ცნ. ფურცლიდან“.

საქართველოს
საზღვრის დაცვის
სამსახური

„ნ. ფურ.“ 14 მაისს

წერდა:

„... თ. ლოლაუა, რაიცა შეეხება განათლებულ ნაწილს ჩვენი საზოგადოების, მათთვის სრულ დიდ და არ უნდა იქმნეს საჭირო კონგრები ცენზი, ხოლო რაიცა შეეხება ჩინიფიკაციას და სხვებს მათთვის ცენზის შემცირება არ უნდა ვითხოვოთ.“ (შემდეგ მოიღოს გმრული ლაპარაკი კრების მრავალთ რატიფიკაციისაზე.)

აქედან ცხადია „კავალი“ იმეორებს „კნობის ფურცელს“. ბ. ლოლაუს შესახებ, მაგრამ ბ. თავდგირიძე მიიწერა ამბობს, ლოლაუს „მიუღმა“ „კავალი“, თვარა ის ცენზის შემცირების წინააღმდეგი იყოყრა. მართალია ეს მოვიყვანათ მოწმეთ თვით კტა აბაშიძე, რომელმაც კრებაში თქვა შემდეგი: „ბ. ლოლაუ ბრძანებს ცენზი სულ ან არის საჭიროა, ტაშის ცემით ვგებებით, თ. დაღვიკელიანი ცენზის მიმატებას თხოულობს, თქვენ ისეთივე ტაშის ცემით ვგებებით. ორის სრულად წინააღმდეგა აზრის დათანხმება ამტკიცებს, რომ საზოგადოებას კიდევ ვერ შეუტენია ნათელი აზრი ამ საგნის შესახებ“. (ან. ფურ. „14 მაისი გვ. 3, სვეტი 1).

„აქვარა, თ. აბაშიძესაც ისე გაუგია ლოლაუს სიტყვები, როგორც ჩვენ ვაგვიგონ, როგორათაც ყველა მსმენელი, გინდ მკითხველი, ვაგებდა, ვარდა ბ. თავდგირიძისა. ერთი სიტყვით, რომ ბ. ლოლაუ განათლებულთათვის ცენზის წინააღმდეგი იყო — ამას ამტკიცებს მისი სიტყვები, ამას ამტკიცებს თ. კ. აბეშიძე, და მაშინვე ცილს გვჭამებს. თავდგირიძე, რაცა ამბობს: „კავალი“ „მიუღმა“ ლოლაუსა.

ახლა გადავიდეთ თვით კ. აბაშიძის და ბ. ნ. თავდგირიძის სიტყვებზე:

„ნ. ფურ.“ 14 მაისის

წერდა:

„... თ. კ. აბაშიძე: „...ის ვისაც თვალუფრო უდევნებია მთავრობის პოლიტიკის მიმართულებისათვის, კარგად დანახავდა, რომ ამ უკანასკნელათის წლის განმავლობაში ეს პოლიტიკა ამ გზას ადგია, რომ ქონებრივი ცენზის რაოდენობა გააღმცდა და არა შეამციროს. თანამოცდა ათიან წლებში გამოცემულმა კანონებმა საერთო და სამოქალაქო დაწესებულებათა შესახებ, უწინდელი ცენზი გააღმცდა და არა შეამციროს. ამისთანა დროში სასაქონლო ოთაგვიჯღებენ, ჩვენ

1) ჩვენ, რასაკვირველია, თანახმა არა ვართ ბ. ლოლაუს, როცა ამბობს, რომ კრების უწყისობა მისი მრავალ რატიფიკაციის პრაქტიკა, რის შესახებ ჩვენ არ ვთხოვდით გამოცემულმა ჩვენი აზრი, მარა ჩვენთვის ეს კი არ იყო და არის საინტერესოა ვინ არა თქვა სხვათა შორის, არამედ ის თუ ვინ როგორი პასუხი მისცა ხუნდადის წინადადებას.

„კავალი“ 21 მაისს

წერდა:

„მერე როგორ შეხედეს ამ კითხვას? თითქმის ყველა მოლაპარაკე წინააღმდეგი იყო ჩინიფიკაციის ცენზის შემცირებისა. დავა გამოვიწვი, განსაკუთრებით განათლებულთ ცენზის კითხვამ. აქ ერთად ვართმა ბ. ლ. ლოლაუ მა განაცხადა, რომ განათლებულთათვის არავითარი ცენზი არ არის საჭირო და პირდაპირ მიუშვათ კრებაში.“

რომ ცენზის შემცირება მოითხოვოთ და ამ გვარს შეუამდგომლობას შეუძლიან ეჭვი აღუქმას მთავრობას იმაში, რომ ჩვენ საგნის გადაწყვეტას სერობულათ ვგებნობით და შესაძლოა ამან სხვა ჩვენი შეამდგომლობა აზარალოს. ამიტომ ერთი სიტყვა წინააღმდეგ ერთი რომ უნდა ვითხოვოთ ეს ის რომ უშემაღლე უგანათლებლით აღუქვით ცენზის შემცირონ, მარტო 50-ან 100 დესიატინ და სხვა კი ისევე ისე დარჩეს.“

როგორც ხედავთ, „კავალის“ და „ან. ფურ.“ სიტყვები ერთმანეთს ეთანხმებიან იმ განსხვავებით, რომ „კავალი“ აბაშიძის წინადადება მოყვანილი და არა მისი წინასიტყვიანობა. ბ. აბაშიძე აქ მოყვანილი წინასიტყვიანობაში პირდაპირ ამბობს, რომ სასაქონლო იქნება ცენზის შემცირება ვითხოვოთ, რადგანაც მთავრობამ ერთხელ ცენზი გააღმცდა (მოგახსენებთ ბ. აბაშიძეს, რომ მთელ რუსეთში მიუხედავად ამ გადაღების, ცენზის შემცირებას თხოულობენ მაგ. საქალაქო არჩევნებში, რასაკვირველია, პროგრესისტები და არა რეაქციონერები). ამიტომ ის ხუნდადის ორ წინადადებას — საშუალო განათლებულთა და ჩინიფიკაციის ცენზის შემცირებას — სრულად უარს უყვარს. ხოლო უმაღლეს განათლებულთათვის უარს უყვარს აგრეთვე ხუნდადის 20 დესიატინას და თხოულობს 50 ან 100 დესიატინას. ნუ თუ ეს არ ნიშნავს განათლებულთა უცნაობის (როგორც ამას ლოლაუ ამბობდა) და გინდ მცირე ცენზობის (როგორც ამას ხუნდაძე თხოულობდა) წინააღმდეგობას? მაშ რა არის ეს, ბ. თავდგირიძე? ეს რომ ასეა კარავთ ცოდნა თვით თავდგირიძის, რაცა იქნა ჩანს, რომ ის ცდილა აბაშიძის აზრი დამახინჯებულათ მოყვანა და თავის სასარგებლოთ მოაყვანებია. აი როგორ მოჰყავს მას „იეგორის“ ის სიტყვა, რომელიც ჩვენ წვეთი მოვიყვანეთ „ან. ფურცლიდან“:

„თუ ოც და ოცდაათი დესიატინა ცოტა და მთავრობა, როგორც ეტყობა მის შეხედულებას უკანასკნელ ხანებში, ცენზის ნაშეცავათ შემცირებაზე არ დაგებთანხმება, სულ უარს ნუ ვტყვით და 50 ან 100 დესიატინა მანც ვითხოვთ განათლებულთათვის.“ (ივ. № 115, გვ. მე-3, სვეტი 14 მაისის „ნ. ფურ.“)

აი ისე დაამახინჯა ბ. თავდგირიძე ბ. აბაშიძის სიტყვები! აქ გადასხვაფერებულია არა თუ ვითარსიტყვობა, არამედ თვით წინადადებაც; აქ ისეა ვითომ ბ. აბაშიძე ცენზის შემცირებას თხოულობდა საზოგადოთ განათლებულთათვის და არა მხოლოდ „უმაღლესი განათლებით აღჭურვილთათვის“, როგორც ამას თვითონ აბაშიძე ამბობდა. და აი ამ დამახინჯებულ ციტატას ბ. თავდგირიძე ადარებს „კავალის“ სიტყვებს დასკვნის, არა ვაგისო! ოღონდაც რომ არა ჰგავს, თქვენ რომ ტყუილი ციტატა ნამდვილი ციტატას გვერდში ამოუყვანოთ, საიდან დავ-

„კავალი“ 21 მაისის

წერდა:

„ამის წინააღმდეგ (ე. ი. სრულად უცნობის წინააღმდეგ განათლებულთათვის) ამხებრდა თ. კ. აბაშიძე რომელმაც განაცხადა: „უმაღლესი განათლებით (საშუალო განათლება გამოურიცხავს!) აღჭურვილთ ცენზის შემცირონ, მარტო 50-ან 100 დესიატინა და სხვა კი ისევე ისე დარჩეს“.

როგორც ხედავთ, „კავალის“ და „ან. ფურ.“ სიტყვები ერთმანეთს ეთანხმებიან იმ განსხვავებით, რომ „კავალი“ აბაშიძის წინადადება მოყვანილი და არა მისი წინასიტყვიანობა. ბ. აბაშიძე აქ მოყვანილი წინასიტყვიანობაში პირდაპირ ამბობს, რომ სასაქონლო იქნება ცენზის შემცირება ვითხოვოთ, რადგანაც მთავრობამ ერთხელ ცენზი გააღმცდა (მოგახსენებთ ბ. აბაშიძეს, რომ მთელ რუსეთში მიუხედავად ამ გადაღების, ცენზის შემცირებას თხოულობენ მაგ. საქალაქო არჩევნებში, რასაკვირველია, პროგრესისტები და არა რეაქციონერები). ამიტომ ის ხუნდადის ორ წინადადებას — საშუალო განათლებულთა და ჩინიფიკაციის ცენზის შემცირებას — სრულად უარს უყვარს. ხოლო უმაღლეს განათლებულთათვის უარს უყვარს აგრეთვე ხუნდადის 20 დესიატინას და თხოულობს 50 ან 100 დესიატინას. ნუ თუ ეს არ ნიშნავს განათლებულთა უცნაობის (როგორც ამას ლოლაუ ამბობდა) და გინდ მცირე ცენზობის (როგორც ამას ხუნდაძე თხოულობდა) წინააღმდეგობას? მაშ რა არის ეს, ბ. თავდგირიძე? ეს რომ ასეა კარავთ ცოდნა თვით თავდგირიძის, რაცა იქნა ჩანს, რომ ის ცდილა აბაშიძის აზრი დამახინჯებულათ მოყვანა და თავის სასარგებლოთ მოაყვანებია. აი როგორ მოჰყავს მას „იეგორის“ ის სიტყვა, რომელიც ჩვენ წვეთი მოვიყვანეთ „ან. ფურცლიდან“:

„თუ ოც და ოცდაათი დესიატინა ცოტა და მთავრობა, როგორც ეტყობა მის შეხედულებას უკანასკნელ ხანებში, ცენზის ნაშეცავათ შემცირებაზე არ დაგებთანხმება, სულ უარს ნუ ვტყვით და 50 ან 100 დესიატინა მანც ვითხოვთ განათლებულთათვის.“ (ივ. № 115, გვ. მე-3, სვეტი 14 მაისის „ნ. ფურ.“)

მგზავსება? და აი ამის ჩამდენი, ჩვენზე ამბობს გადაამხინჯაო!?)

„ცნ. ფურ.“ 14 მაისს წერდა: „თ. ნ. თავდგირიძე: უნდა ვითხოვოთ, თავდაზნაურთა მახრის კრებას თვით მიეტყუ უფლება თავისი კრებით წვერება თავისი არჩევნებით სენას ღირსათ გუბერნიის კრებაში მონაწილეობის მიღებისა“.

„კვალის“ 21 მაისს წერდა: „თ. ნ. თავდგირიძე: სრულეულობით არ სცნო უნების შემცირება. მან თქვა: „თავდა-ზნაურთა მახრის კრებას თვით მიეტყუ უფლება თავისი კრებით ის წვერები თავისი არჩევნებით ცნოს ღირსეულად გუბერნიის კრებაში მონაწილეობის მიღებისა“.

ახლა ერთი მითხარით, რა არის განსხვავება ამ ორ ციტატას შორის? ის რომ ჩვენ დასკვნას ვაკეთებთ, ხოლო „ცნ. ფ.“ კი არა, ეს არის და ეს, ხოლო წინადადება კი საიტყუა-სიტყუით ვგვაქვს გაღმობეჭდილი. და განა არ ნიშნავს ეს ბ. ხუნდაძის წინადადების უარის ყოფას? განა არ არის ეს ცენზის ისევე ისე დატოვება, როგორც ახლა არის? თუ ამას უარ ჰყოფს ბ. თავდგირიძე, მაშინ ნება მომეცით ვიფიქრო რამე მას არ ცოდნია რასაც თხოულობს. ის თხოულობს აი რას: იმ თავდაზნაურთა მახრის კრებას, რომელიც ახლა არსებობს და რომლის წვერნი ორას დესიატინაში შემაძღვლენი არიან, ნება მიეცეს საგუბერნიო კრებაში თავის წვერებთან ერთად სხვა „კეთილი“ კაცებიც გაგზავნოსო, ე. ი. ისეთები, რომელთაც შეიძლება ორასი დესიატანა მიეწე არ აქვთო. ცხადია, არსებულთ ცენზი რჩება, მხოლოდ ამ ცენზიანთა ნება-ყოფლობაზეა დამოკიდებული უცენზოთა მიღება და არ მიღება. ე. ი. ისეთიველი თავდაზნაურთა კრებებისა იგივე ორასი დესიატინაა. თუ მეტყვიით აი ეს არის კანონისაგან ყოველად შეუწყნარებელი წინადადება და არა ცენზის საყოველთაოთა შემცირება. ამიტომაც კრების თავმჯდომარემ თ. სვ. წერეთელმა ასე მოახსენა ბ. თავდგირიძეს: „თქვენ თხოულობთ ისეთს რასმეს, რაცაც კანონმდებლობის არსებით მიმართულებას ეწინააღმდეგება და ყოველთა შეუძლებელია ვინმემ მიიღოს საყოველთაოთა ვერეთი შეუანდგომლობა“ (ცნ. ფურ.“ 14 მაისის გვ. მე-2 სვეტი 4). და ახლა ბ. თავდგირიძე მიანიც აქებს თავის წინადა-

დების და გვიმტკიცებს, ცენზის შემცირების წინადადება არ გყოფილვარ, ეს „კვალის“ მითხარით ვი...

ამ ნიართ, ხუნდაძის წინადადება იყო 20 დესიატანა საშუალო და მაღალ განათლებულთ, და ის გაუნათლებელ, ჩინოვნიკებს, ლოლუსს წინადადება—განათლებულთ სრული უცენზოთა, ჩინოვნიკებთ ისე როგორც არის, კ. აბაშიძის—ცენზის შემცირება მხოლოდ მაღალ განათლებულთ. თვის, 50 ან 100 დესიატინით, საშუალო განათლებულთ და ჩინოვნიკთ ისევე ორასი დესიატანა, ხოლო თავდგირიძეს წინადადებათ—ცენზი ისევე არჩება, რაც არის, მხოლოდ ამ ცენზიანთ კიდევ უფრო უდიდდება უფლება, ისინი სამოწყალოთ უცენზოთაც ღებულბენ, „კეთილ“ პირთ თავის წერით. ეს უკანასკნელი ორი წინადადება პირდაპირ ეწინააღმდეგება ხუნდაძის წინადადებას, რასაც ჩვენ ვამტკიცებდით და ახლაც ვამტკიცებთ.

ამასაც აღარ ეპარობს ბ. თავდგირიძე და ბოლოს ბატონურ მუქარას მოაყალიბა, ნ. ყორღანიან ან ბოდილი მოიხალოს ან და ვეცდები მისგან „სხვა გზით დავიცვა თავიო“. არც ნ. ყორღანიანს და არც „კვალის“ რედაქციას ბოდიშის მოსახდელი არა აქვს—რა, მათ არავითარი „ჯინი“ არ სჭირთ ბ. თავდგირიძისა და არც სხვა ვინმესთან და თუ წერენ მოღვაწეთა შესახებ—ეს მათი მწერლური და ზნეობრივი მოვალეობაა და ბ. თავდგირიძეც, როგორც მოღვაწე, საქართვების დროს ყოველთვის იქნება საგნათ მათი წეროლებისა. დრო არის, ბ. თავდგირიძეც, თქვენც შეეწყვიოთ იმ აზრს, რომ მწერლობაში უნდა განისაჯოს ყველა ის, ვინც საზოგადო ცხოვრებაში ასე თუ ისე მონაწილეობას ღებულობს³⁾.

ბოდიშს ვიხდით „კვალის“ მკითხველთან, რომ ამ საანბანო ქეშპარტიებს ამდენი ადგილი მოვანდომებო, მაგრამ რას იზამ როცა ორდაორს სადაოთ ვაგვიხდინა და თეთრს თვალსა და ხელს შეუვაგვიშეკებენ.

³⁾ ბ. თავდგირიძე ამ დამახინჯებით არ დაკმაყოფილებულა და მთელი ერთი ციტატა ერთიანთ გამოკრძინა. აი რას წერს ის: „უხლა ვნახით ის „კვალის“ ფურცელი“, რომლიდანაც, როგორც გვაწიფუნებს „კვალის“ რედაქცია, უნდა ამოწერილოს ეს ცნობები: „8 მაისს, ე. ი. 13 მაისს“ (ცნ. ფურ.“ ეს ამავე დღეებდელი) ქუთაისის აზნარობას ცენზის შემცირებას მოვალეობა არ გაუარსებლობს, რადგანაც ეს კითხვა თითქმის ყველა სხვა რთულ საქმეების შემდგომ იყო მოხსენიებული“ დასხვა. მივლით ეს 15 სტრუქტურაინი ციტატა, რომელიც ვითომაც 13 მაისის „ცნ. ფურ.“ „მოთარებულთ, არ არის აქ მოთავსებული, ის არ არის არც 10 არც 11, არც 12 და არც 14 მაისის ნომერში. მაშ რატომ იძახის ბ. თავდგირიძე ეს 13 მაისის ნომერშია დაბეჭდილი? გაგონილა ამოღება ტყუილი? მე ვამბობ, არც ერთ ამ ნომერში ის არ არის და გვიოთხრას ბ. თავდგირიძემ საიდან ამოიღო ის?

³⁾ ბ. თავდგირიძე წერს „კვალის“ რედაქციიდან მოვითხოვ „გამოიბოს სიმართლე როგორც „სტომბის ფურცელში მოთავსებულ სიტყვებთან შედარებით ისე „კეძოთა ცოდ.“ ეს შედარება ზეით არის და ყველასათვის ნათელი, ხოლო კერძოთ გამოთქმის დანიშნავა და ქნა-ქნა ამების კრება ჩვენი ხელობა არ არის. ჩვენ საკმე ვაკვებს და ბეჭდილ ანგარიშებთან, რომლის სიმარტეს თქვენც ამოწმებთ, და არა ბულვარების პორებთან. ეს „კეძოთა“ ამბების შეტობა და გაზეთებში ბეჭდვა, ისევე ბ. კ. აბაშიძის მოკითხვით—„მოწმეების“ შეგნავ მან იცის. (იხ. „იგ.“ 3 მაისის).

საქართველო-გამომც. ან. თ.-წერეთლისა. ბეჭდვით